

# *Economisch-Statistische Berichten*

Werkende gehuwde vrouwen in  
West-Duitsland

★

*Drs. H. C. Bos*  
Het eerste proefwerk

★

*Prof. Mr. J. G. Koopmans*  
Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens?  
(I)

★

*Prof. Dr. A. Kraal*  
Economische kroniek van Indonesië.

★

*G. C. A. Mulder, B. Sc., Ps. D.*  
Surinaamse kanttekeningen

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

41e JAARGANG

No. 2054

WOENSDAG 31 OKTOBER 1956



## De KLM vraagt voor haar Bureau Marktonderzoek **ECONOMEN**

met standplaats Nederland voor werkzaamheden op marktanalytisch terrein, welke geregeld in het buitenland zullen worden verricht.

Gegadigden dienen te beschikken over een praktisch-commerciële instelling, zodat na enkele jaren plaatsing in een commerciële functie in het buitenland tot de mogelijkheden zal kunnen behoren. Leeftijd 25 tot 32 jaar.

Eveneens voor hetzelfde Bureau wordt gezocht:

### EEN ECONOMETRIST

voor het verrichten van conjunctuur-prognoses, wiens doctorale studie statistische analyse en wiskundige economie en econometrie, gecombineerd met een testimonium Wiskunde heeft omvat.

Kandidaten worden verzocht sollicitaties, voorzien van pasfoto, te richten aan de Dienst Personeelszaken Nederland der K.L.M., Postbus 121, Den Haag.



Middelgrote industriële onderneming op het gebied van de fabricage van merkartikelen vraagt een

## BEDRIJFSECONOOM

met enige jaren bedrijfservaring, ter assistentie van de Directie inzake het algemeen beleid

Vereist worden: gedegen administratief en economisch inzicht, organisatievermogen, commercieel begrip, teamgeest, verantwoordelijkheidsgevoel; leeft. t. plm. 35 j.

Aangeboden wordt: een zelfstandige, veelzijdige functie; salaris naar bekwaamheid

Uitvoerige, eigenhandig geschreven sollicitaties, welke met uiterste discretie zullen worden behandeld, worden ingewacht onder no. 1866 bij het

Psychologisch Instituut der Bijzondere Faculteit  
Gedempte Oude Gracht 90, Haarlem

(Zie ook de vacatures op de achterpagina)



**R. Mees & Zoonen**  
Bankiers en  
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage  
Delft - Schiedam - Vlaardingen  
Alblasserdam

Adviezen inzake  
levensverzekeringen  
en pensioencontracten

### ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut  
Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.  
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, 6, Place Royale, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.  
Speciale nummers f. 2.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit; Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIE: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

# Werkende gehuwde vrouwen in West-Duitsland

## Volgens leeftijd, kindertal en gezinsgrootte

In aansluiting op hetgeen wij een vorig maal schreven over de betekenis van de maatschappelijke positie van de man voor het deelnemen van gehuwde vrouwen aan het arbeidsproces, willen wij thans, eveneens in navolging van „Wirtschaft und Statistik”, een ogenblik stilstaan bij het eventuele verband tussen deze deelneming enerzijds en de leeftijd van de gehuwde vrouw, haar kindertal en de grootte van haar gezin anderzijds. Wat de leeftijd betreft is gebleken, dat het percentage der gehuwde vrouwen dat arbeid verricht, tot het 32ste jaar daalt, daarna tot het 47ste jaar langzaam oploopt en vervolgens snel kleiner wordt. Deze opmerkelijke schommeling is de resultante van de in dezen sterk uiteenlopende percentages voor de vrouwen van loontrekkers en zelfstandigen. Het percentage voor eerstgenoemde categorie daalt nl. ononderbroken van 24 op rond 20-jarige leeftijd tot praktisch 0 in de leeftijds-klasse 60-65 jaar; dat van laatstgenoemde daarentegen stijgt tot het 52ste jaar tot ca. 22 omeerst daarna te dalen tot ongeveer 12 voor vrouwen van 65 jaar en ouder. Dit verschillend verloop verklaart genoemd blad uit het feit, dat het aantal mannen dat een eigen bedrijf heeft en derhalve daarin de hulp der echtgenote kan gebruiken, in hogere leeftijdsklassen talrijker is dan in lagere.

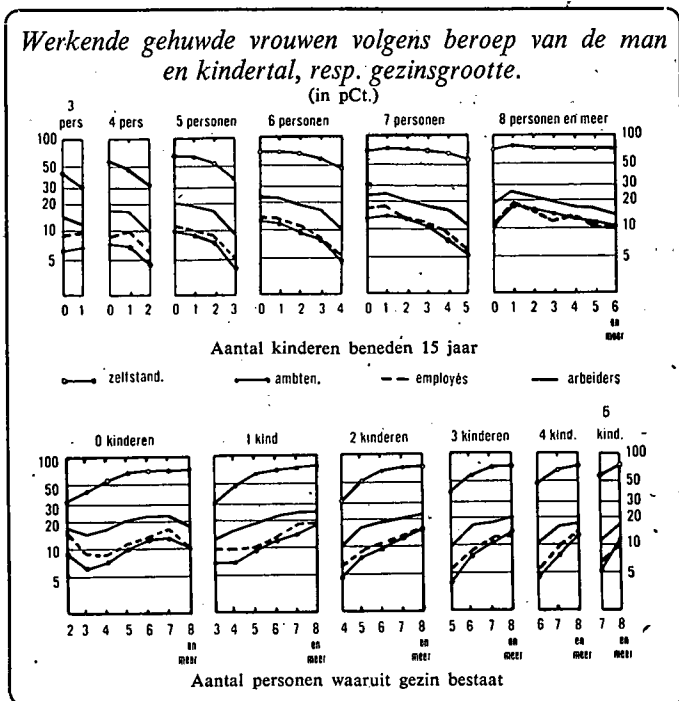
Het verband tussen kindertal en de deelneming van gehuwde vrouwen aan het arbeidsproces is in het bovenste deel van bovenstaande grafiek in beeld gebracht. De percentages voor de vrouwen der zelfstandigen blijken hoger te liggen dan die voor de vrouwen der loontrekkers. De verklaring hiervoor moet worden gezocht in het feit, dat de vrouwen uit eerstgenoemde categorie, ondanks het werk in het bedrijf hunner echtgenoten, toch op de kinderen kunnen passen. Duidelijk blijkt, dat bij gelijke gezinsgrootte het percentage der gezinnen waarvan de vrouw werkt, daalt naarmate er meer kinderen zijn. Over het algemeen is deze daling het sterkst indien het aantal kinderen het maximum — in een gezin van zes

personen bijv. is dit maximum vier — nadert. In een dergelijk geval is er nl. niemand die, als de ouders beide werken, voor de kinderen zou kunnen zorgen.

Opmerkelijk is, dat het hier genoemde verband bij de zelfstandigen bij toenemende gezinsgrootte zwakker wordt: in gezinnen van acht personen of meer is geen verband meer aan te wijzen. Er zij voorts op gewezen, dat de oorzaak voor de daling van het percentage werkende vrouwen bij groter kindertal niet steeds primair bij de kinderrijkdom behoeft te worden gezocht. Het is

immers even goed mogelijk dat de kinderen pas komen nadat de vrouw zich definitief uit het arbeidsproces heeft teruggetrokken. De statistiek onthult helaas niet of het ene dan wel het andere het geval is geweest.

Het verband tussen het werken der gehuwde vrouw en de gezinsgrootte ligt, naar het onderste deel der grafiek doet zien, anders. Bij een gelijk aantal kinderen neemt het percentage der gezinnen met werkende vrouwen toe bij grotere gezinsomvang. De toeneming wordt zwakker, indien behalve de ouders en de kinderen beneden 15 jaar meer gezinsleden aanwezig zijn. In dergelijke gevallen moet de vrouw voor zoveel mensen



zorgen, dat het haar zwaarder valt ook nog te gaan werken. Bovendien is haar deelneming aan het arbeidsproces vermoedelijk minder nodig, omdat dan veelal andere kostwinners hun steentje bijdragen. Het percentage werkende vrouwen uit gezinnen van meer dan zeven personen en zonder kinderen in de categorieën der loontrekkers geeft om deze redenen een daling te zien. Het vrij hoge percentage werkende vrouwen in tweepersoonsgezinnen zonder kinderen in de groepen der niet-zelfstandigen vindt volgens „Wirtschaft und Statistik” zijn verklaring in het feit, dat de vrouwen hier alleen voor de man te zorgen hebben, alsmede in de omstandigheid, dat de jonge echtparen uit deze categorieën vaak hun woninginrichting nog moeten verdienen, dan wel pogen hun levensstaat van vóór het huwelijk te blijven voeren.

### INHOUD

|  | Blz. |   | Blz. |
|--|------|---|------|
| Werkende gehuwde vrouwen in West-Duitsland; volgens leeftijd, kindertal en gezinsgrootte . . . . | 943  | Ingezonden stuk:  |      |
| Het eerste proefwerk, door Drs. H. C. Bos . . . . .  | 945  | The effect of Benelux on Belgian-Dutch trade, door F. J. Clavaux . . . . .  | 957  |
| Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens? (I), door Prof. Mr. J. G. Koopmans . . . . .                | 946  | Boekbespreking:   |      |
| Economische kroniek van Indonesië, door Prof. Dr. A. Kraal . . . . .                             | 951  | K. J. Groeneveld, ec.drs.: „Algemene bedrijfs-economie”, Deel I en II, bespr. door Drs. A. G. ter Hennepe . . . . . | 957  |
| Surinaamse kanttekeningen, door G. C. A. Mulder, B. Sc., Ps. D. . . . .                          | 955  | Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet . . . . .  | 958  |
|  |      | Statistieken:   |      |
|  |      | Emissies . . . . .  | 959  |
|  |      | Werkloosheid . . . . .  | 959  |
|  |      | Gecombineerde bankbalansen . . . . .  | 960  |
|  |      | Productie-indexcijfers . . . . .  | 960  |

## DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

*Drs. H. C. BOS, Het eerste proefwerk.*

Zij die gemeend hebben omtrent de sociaal-economische problemen in de regeringsverklaring een aantal concrete uitspraken of een programma van beleidsbeslissingen te vinden zullen zijn teleurgesteld. Voor zover de verklaring een aantal concrete programmapunten noemt worden we in het onzekere gelaten over de uitvoering daarvan. De theorie van de gegeven beschouwingen over de conjunctuurpolitiek klinkt goed, maar binnen de aangegeven doelstellingen en beginselen van conjunctuurpolitiek is er nog voldoende ruimte voor naar aard, omvang en „timing” uiteenlopende maatregelen. De regeringsverklaring is niet ondubbelzinnig geweest in haar beoordeling van de huidige economische situatie. Zij spreekt enerzijds over de wenselijkheid de dreigende overspanning in het komende jaar te voorkomen en erkent anderzijds de huidige toestand van overspanning. Ook Minister Zijlstra heeft uit de huidige economische ontwikkeling nog niet de conclusie getrokken, dat een bestedingsbeperking noodzakelijk is. Eerst tegen het einde van het jaar zal, volgens hem, moeten worden overwogen wat ons te doen staat. De Minister heeft zich hier tot een ongemotiveerd optimisme laten verleiden. Bestedingsbeperking is reeds thans een noodzaak. Bestudering van de regeringsverklaring leidt tot de conclusie, dat de Regering het theoretische deel van haar eerste proefwerk met goed gevolg heeft volbracht; de resultaten van het praktische deel zullen evenwel nog moeten worden afgewacht.

*Prof. Mr. J. G. KOOPMANS, Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens? (I)*

Een tegen elkaar afwegen van de motiveringen voor het voorgenomen complex van maatregelen m.b.t. de huren is nodig. Alleen hierom al, omdat veel van de argumenten, die de laatste jaren in de discussie over het huurvraagstuk plegen te worden gebruikt, meer het karakter hebben van leuzen dan dat zij berusten op een diepgaande analyse van de situatie. Twee groepen van argumenten worden somtijds tezamen, maar veelal ook elk afzonderlijk gehanteerd ter motivering van een meer of minder drastische huurverhoging op kortere of op langere termijn, nl. 1 de verhuurders moeten meer ontvangen ter verwezenlijking van bepaalde doeleinden en 2 de huurders moeten meer betalen omdat de bestaande prijs te laag is voor hetgeen zij aan woningdiensten genieten. Beide helften dezer argumentering zijn nader onder te verdelen in een billijkheids- en een doelmatigheidsaspect. Schr. geeft een opsomming van de billijkheids- en doelmatigheidsargumenten zowel van de verhuurders- als van de huurderskant. Hij betoogt, dat de gehele probleemstelling en de wijze van benadering van het huurvraagstuk fundamenteel wordt beïnvloed door de vraag of men de argumenten aan de verhuurders- dan wel die aan de huurderskant vooropstelt. Gaat men van de problematiek bij de huurders uit, dan komt de probleemstelling a.h.w. achterste voren te liggen vergeleken bij een benadering van de verhuurderskant uit, hetgeen uiteraard zijn invloed op de uitkomst niet kan missen. Reeds deze overweging is volgens schr. voldoende reden om van alle instanties, die bij de besluitvorming te dezer zake betrokken zijn, te verlangen, dat zij zich nauwkeurig en kritisch rekenschap zullen geven van de betekenis en de consequenties van elk der groepen argumenten afzonderlijk.

*Prof. Dr. A. KRAAL, Economische kroniek van Indonesië.*

Schr. behandelt eerst de oorzaken van de intering op het deviezenbezit. De voornaamste oorzaak was de opheffing van het import- en contingentensysteem, ten gevolge waarvan de voorraden bij het bedrijfsleven sterk toenamen. Daarna worden de ontwikkelingen van de produktie van exportgoederen en de jongste maatregelen ter bestrijding van de corruptie besproken. Vervolgens gaat schr. in op de ingrijpende wijzigingen in de regelingen voor export, import en dienstenverkeer. Hierbij worden speciaal behandeld de Bewijzen Promotie Export (BPE's) en de nieuwe TPI-regeling.

*G. C. A. MULDER, B. Sc., Ps. D., Surinaamse kanttekeningen.*

In dit kwartaaloverzicht wordt in het bijzonder aandacht geschonken aan het Wageningen-project, waarvan de machinale rijstbouw het belangrijkste object is. Door verregaande selectie van de zaaipadi, onkruid- en ongediertebestrijding en verbetering van de cultuurmethode haalt men thans een opbrengst van 5 à 6 ton padi per ha op de proefvelden. Vervolgens worden besproken de ontginning, het gebruik van oogstmachines en de kostenzijde. De bedrijfstvorm die voor ogen heeft gestaan bij het project is dat te zijner tijd het areaal verpacht wordt aan kapitaalcrachtige middenstandsboeren terwijl de verwerkingsbedrijven op coöperatieve basis zullen worden geëxploiteerd. Daarna wordt een overzicht gegeven van de stand van de citrusexport en ten slotte laat schr. nog enkele nieuwe projecten de revue passeren.

### — SOMMAIRE —

*Drs. H. C. BOS, Les premières épreuves.*

Dans cet article l'auteur nous fait part de ses vues sur la partie social-économique de la déclaration faite la semaine passée par le nouveau Gouvernement néerlandais. Il arrive à la conclusion que le Gouvernement a passé avec bon résultat la partie théorique de ses „premières épreuves”, mais qu'il faut attendre encore les résultats de la partie pratique.

*Prof. Mr. J. G. KOOPMANS, Pourquoi 25 % d'augmentation de loyer d'un seul coup? (I).*

Les arguments pouvant motiver une augmentation plus ou moins draconienne des loyers, peuvent du point de vue des propriétaires ainsi que de celui des locataires, être divisés en arguments qui portent sur l'équité et en arguments portant sur l'efficacité. Selon les vues de l'auteur, toute la façon de poser le problème des loyers et d'aborder celui-ci, est fondamentalement influencée par la question si l'on met au premier plan les arguments des propriétaires ou ceux des locataires.

*Prof. Dr. A. KRAAL, Chronique économique d'Indonésie.*

Après un exposé des causes du décroissement du patrimoine en devises, il est question des plus récentes modifications de la réglementation pour l'importation et l'exportation.

*G. C. A. MULDER, B. Sc., Ps. D., Nouvelles du Surinam.*

Dans ce rapport portant sur un trimestre il est donné un exposé sur ce que l'on appelle le projet Wageningen, qui vise surtout la culture du riz. Ensuite est abordée entre autres la question de l'exportation d'agrumes.

## Het eerste proefwerk

Er is met belangstelling uitgezien naar de sociaal-economische inhoud van de regeringsverklaring. Deze belangstelling is begrijpelijk. Gedurende het tijdperk van de kabinetsformatie is zich steeds duidelijker gaan aftekenen een toenemende spanning in de conjuncturele situatie in ons land, waarover het oordeel van de Regering verwacht mocht worden. Bovendien is het van belang te weten welk programma van activiteiten de nieuwe Regering van plan is het komende jaar uit te voeren zonder de reeds bestaande spanningen te vergroten. Tenslotte ligt er nog de Miljoenennota 1957 waarvoor het nieuwe Kabinet het essentiële sluitstuk zal moeten leveren.

Zij die gemeend hebben omtrent deze problemen in de regeringsverklaring een aantal concrete uitspraken of een programma van beleidsbeslissingen te vinden, zullen zijn teleurgesteld. Over de kernpunten van de financieel-economische politiek heeft de Regering volstaan met het formuleren van een aantal algemene doelstellingen waarop het binnenlandse beleid zal zijn gericht. Deze doelstellingen omvatten o.a. de handhaving van het monetaire en budgettaire evenwicht en van een hoog niveau van werkgelegenheid, de vergroting van de produktie, de uitvoer en het nationale inkomen en bevordering van een sociaal gerechtvaardigde inkomensverdeling. Men had deze doeleinden ook kunnen verwachten in het programma van een politiek geheel anders gekleurde Regering en in een andere economische situatie.

Voor zover de verklaring een aantal concrete programmapunten noemt worden we in het onzekere gelaten over de uitvoering daarvan door de opmerking dat het niet zeker is, dat alles wat als wenselijk is aangegeven, ook zal worden verwezenlijkt. Over de concrete financiële en fiscale maatregelen van de Overheid worden nadere inlichtingen tijdens de algemene financiële beschouwingen in het parlement in het vooruitzicht gesteld.

Belangrijker en meer toegespitst op de actuele economische toestand zijn de beschouwingen over de conjunctuurpolitiek. Maar ook hier volstaat de verklaring met het aangeven van een aantal algemene beginselen. In het belang van de expansie van onze volkshuishouding wordt de prioriteit van de structuurpolitiek boven de conjunctuurpolitiek gesteld. Een conjuncturele afremming van de bestedingen kan wenselijk zijn wanneer de bestedingen dreigen uit te stijgen boven de nationale middelen. Voor een dergelijke bestedingsbeperking zullen in principe alle uitgaven — de consumptie, de investeringen en de overheidsuitgaven — in aanmerking moeten komen. De beperking zal verder een globaal karakter moeten dragen; fysieke controles wenst de Regering slechts in bijzondere gevallen toe te passen.

De theorie van deze beschouwingen klinkt goed, maar het is duidelijk dat er binnen de aangegeven doelstellingen en beginselen van conjunctuurpolitiek nog voldoende ruimte is voor naar aard, omvang en „timing” uiteenlopende maatregelen. Omvang en „timing” van de wenselijk geachte maatregelen zullen overwegend bepaald moeten worden door de actuele en in de naaste toekomst te verwachten economische ontwikkeling. Men zal daarom over de regeringsverklaring tevreden

kunnen zijn, wanneer men bereid is het achterwege blijven van de aankondiging van meer concrete maatregelen te verklaren uit het gebrek aan tijd om dergelijke maatregelen voor te bereiden en uit de wens, van de Regering het advies van de „S.-E.R.” over de gewenste bestedingsbeperking af te wachten. Wij hopen echter dat daarnaast *niet* de wens heeft gegolden om de situatie nog even aan te zien, want daarvoor lijken ons de symptomen van overbesteding reeds thans te duidelijk. De lopende rekening van de betalingsbalans vertoont tot en met juli op kasbasis een tekort van 292 miljoen gulden. Het dekkingspercentage van de invoer blijft ook voor de latere maanden op een lager niveau dan voor de overeenkomstige maanden in 1955. De invloed van de stijging in de consumptie op de invoer blijkt uit het feit, dat terwijl de totale invoer naar hoeveelheid tot en met juli met 13 pCt. is gestegen t.o.v. de overeenkomstige periode in 1955, de invoer van consumptiegoederen met bijna 30 pCt. steeg. Consumptie en investeringen vertonen een toenemende stijging, terwijl het stijgingstempo van de produktie afneemt.

De regeringsverklaring is niet ondubbelzinnig geweest in haar beoordeling van de huidige economische situatie. Zij spreekt enerzijds over de wenselijkheid de dreigende overspanning in het komende jaar te voorkomen en erkent anderzijds de huidige toestand van overspanning. Ook Minister Zijlstra heeft in zijn jongste rede voor het Verbond van Nederlandse Werkgevers uit de huidige economische ontwikkeling nog niet de conclusie getrokken, dat een bestedingsbeperking noodzakelijk is. Eerst tegen het einde van dit jaar zal, volgens hem, overwogen moeten worden wat ons te doen staat. Wij menen dat de Minister zich hier, tegen beter weten in, tot een ongemotiveerd optimisme heeft laten verleiden. Bestedingsbeperking is reeds thans een noodzaak. Het is een ervaringsfeit dat de neiging bestaat om bij prognoses de omvang van veranderingen in economische grootheden te onderschatten. De Regering zal zich deze ervaring ten nutte moeten maken en tijdig haar maatregelen in de juiste dosering moeten treffen. De S.-E.R. moge hierbij behulpzaam zijn door zoveel mogelijk spoed te betrachten bij het uitbrengen van zijn advies.

Het zal verder interessant zijn te vernemen welke beslissingen de Regering zal nemen t.a.v. de overheidsfinanciering. Ook hier is de theoretische grondslag degelijk. Voor de handhaving van monetair evenwicht is het vermijden van een inflatoire financiering van de overheidshuishouding niet voldoende, maar moet de Overheid een tegendruk geven tegen elders optredende inflatoire spanningen, hetgeen betekent dat de normale inkomsten de lopende uitgaven zullen moeten overtreffen. De Miljoenennota 1957 is geëindigd met een vraagteken bij de wijze waarop het budgettaire tekort van 900 miljoen gulden gefinancierd zal moeten worden. Op welke wijze zal de Regering dit vraagstuk oplossen zonder in strijd te komen met haar theoretische beginselen?

Het schooljaar is begonnen. De Regering heeft het theoretische deel van haar eerste proefwerk met goed gevolg volbracht; de resultaten van het praktische deel zullen nog moeten worden afgewacht.

# Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens?

(I)

## Inleiding.

De inhoud van dit artikel komt in hoofdzaak overeen met die van een voordracht, door schrijver dezes op 20 oktober jl. in het kader van de Amsterdamse Universiteitsdag gehouden onder de titel: „Huurpeil en Woningvoorziening”. Deze voordracht moest — anders dan ten tijde van het kiezen van dit onderwerp in juni jl. mocht worden verwacht! — worden voorbereid en uitgesproken, vóórdat de plannen van de nieuwe Regering op deze punten bekend waren. De kritische gedachtengang, in het navolgende betoog ontwikkeld — kritisch tegenover de thans in wijde kring post gevat hebbende overtuiging omtrent de onontkoombaarheid van een drastische opwaartse sprong in de huren van oude woningen *op korte termijn* — kon zich derhalve op dat ogenblik nog niet richten tegen een concreet voorstel, maar moest in min of meer algemene termen worden verrat.

Van verschillende zijden, waaronder ook de redactie van dit weekblad, is mij sindsdien verzocht, de tekst van de bedoelde voordracht voor publikatie ter beschikking te stellen. Nu echter inmiddels de Regeringsplannen te dezer zake bekend zijn geworden, komt het mij voor, dat het ongewijzigd publiceren van deze tekst weinig zin meer zou hebben; het onderstaande betoog is daarom aangepast aan de thans bekende gegevens, zodat het kan worden beschouwd als de tekst, zoals ik deze zou hebben uitgesproken, indien het concrete voorstel tot 25 pCt. huurverhoging op korte termijn, gepaard gaande met tijdelijke blokkering van de helft van deze verhoging ten behoeve van latere vernieuwings- en verbeteringswerkzaamheden, reeds ter tafel had gelegen. Daarbij dient te worden aangetekend, dat op het ogenblik, waarop deze gewijzigde tekst wordt geschreven, over het al of niet verlenen van een *compensatie* aan de huurders nog geen officiële uitspraak is gedaan, maar dat officieus met vrij grote stelligheid verluidt, dat een zodanige compensatie in de vorm van een 2 pCt. loonsverhoging in de bedoeling zou liggen. Voorts is momenteel nog niet bekend, waar het zwaartepunt van de motivering voor het thans voorgestelde complex van maatregelen ligt: hetzij bij de wens om de *verhuurders* op korte termijn tegemoet te komen, dan wel bij de overtuiging, dat — los van de vraag aan wie de verhoging ten goede zal komen — de *huurders* in elk geval zo spoedig mogelijk meer voor het woongenot zullen moeten gaan betalen, dan wel bij beide overwegingen tegelijkertijd. Het tegen elkaar afwegen van deze motiveringen, met hun onderling sterk uiteenlopende consequenties t.a.v. de vragen van al dan niet „afroming” bij de verhuurders en al dan niet compensatie voor de huurders, vormt echter juist de kern van de hier volgende uiteenzetting.

Een kritische beschouwing van deze motiveringen — elk, naar zal blijken, nader onder te verdelen in billijkheids- en doelmatigheidsoverwegingen, de laatste van tamelijk uiteenlopende aard — is reeds alleen hierom nodig, omdat veel van de argumenten, die de laatste jaren in de discussie over het huurvraagstuk plegen te worden gebruikt, en die bij een groot deel van de publieke opinie weerklank blijken te hebben gevonden, naar mijn mening meer het karakter hebben van leuzen en min of meer vooropgezette — al dan niet mede door partijpolitieke voorkeur ingegeven — meningen, dan dat

zij berusten op een diepgaande analyse van de bestaande en in de naaste toekomst te verwachten situatie. De schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling omtrent het huurvraagstuk wemelt nl. van slagwoorden als „opheffing van spanningen”, „herstel van verbroken evenwicht”, terugkeer tot een „normaal huurpeil” en tot „gezonde marktverhoudingen”, „loskomen van de onderwaardering van het huurgenoet” en dergelijke; slagwoorden, die merendeels de pretentie hebben op een economische gedachtengang te berusten, maar die desondanks naar vorm en inhoud tamelijk vaag blijven. Het gemeenschappelijke element in al deze leuzen is de gedachte, dat het tot dusver gevoerde huurbeleid al deze als wenselijk beschouwde „aanpassingen” heeft tegengehouden en vertraagd, en dat er dus thans, nadat al veel te lang gearzeld en getreuzeld is, eindelijk eens spijkers met koppen moeten worden geslagen. Tegenover deze gedachte, waarvoor de publieke opinie in brede kring geleidelijk rijp is geworden — misschien kan men beter zeggen „gemaakt”! — past m.i. in ieder geval in zoverre een kritische houding, dat zorgvuldig onderzocht dient te worden, welke betekenis aan de genoemde leuzen en slagwoorden in de concrete situatie van vandaag en van de nabije toekomst kan en moet worden gehecht. Ik erken intussen gaarne bij voorbaat, dat deze analyse op verschillende punten bemoeilijkt wordt door ontoereikende feitelijke en kwantitatieve gegevens, waaronder ook mijn eigen betoog op sommige punten onvermijdelijk zal lijden; nl., in die zin, dat ik hier en daar met het wekken van twijfel zal moeten volstaan, waar meer feitenmateriaal wellicht tot een overtuigender weerlegging van de door mij bestreden gedachtengangen had kunnen leiden.

## Oorzakelijk verband tussen huurpeil en woningvoorziening?

De titel van mijn Amsterdamse voordracht luidde, zoals reeds vermeld, „Huurpeil en Woningvoorziening”. Uiteraard was dit niet bedoeld in de zin van een zelfstandige bespreking van twee naast en los van elkaar staande problemen, maar vooral gericht op het veelal veronderstelde onderlinge verband tussen deze beide: nl. tussen enerzijds het huurpeil als *oorzaak* — en in zoverre dus ook het *huurbeleid* als mogelijk instrument — en anderzijds de woningvoorziening (aanstonds of op langere termijn) als een, mede via dit huurpeil of huurbeleid te beïnvloeden, *resultaat*. Met name had ik hierbij ook op het oog het dikwijls veronderstelde verband tussen het trage tempo van de „huuraanpassing” enerzijds en die van het inlopen van het bestaande woningtekort anderzijds.

Bij het nadere uitwerken van de tekst van mijn voordracht was deze (enkele maanden vooraf vastgestelde) titel in zoverre reeds te beperkt gebleken, dat ik er geleidelijk toe was gekomen het vraagstuk van het *huurpeil* in zijn volle omvang in mijn beschouwingen te betrekken. Aan de andere kant moest ik mij echter — hetgeen eveneens in dit artikel het geval zal zijn — grote beperkingen opleggen wat betreft het ruimere vraagstuk van de *woningvoorziening*, voor zover niet rechtstreeks met de huren samenhangend. Met name onthoud ik mij dus in het navolgende van het bespreken van de technische en organisatorische aspecten, zoals montage- en systeembouw, unificatie en normalisatie van bouwvoorschriften, en in het algemeen van al datgene wat de technische effi-

ciency en produktiviteit van het bouwbedrijf raakt. Evenmin zal ik het veelomstreden vraagstuk van de eigen woning als bezitsvormingsobject in mijn beschouwingen betrekken. De juiste omschrijving van mijn onderwerp, zoals het eigenlijk ook reeds bij de mondelinge voordracht had moeten luiden, is dan ook: „Waarom huurverhoging (met name van oude woningen)?” en, aan de hand van dit „waarom”: „Hoeveel en wanneer, c.q. in welk tempo en in hoeveel etappes?” Verder: mèt of zonder loon- en/of eventuele andere compensaties voor de huurders, en met of zonder — definitieve of tijdelijke — „afroming”, resp. blokkering, bij de verhuurders. Nader zal blijken, dat juist met betrekking tot deze laatstgenoemde modaliteiten sommige argumenten, welke a prima vista vóór een forse huurverhoging schijnen te pleiten, met elkaar in conflict kunnen komen en tot zeer uiteenlopende gevolgtrekkingen kunnen leiden.

### *De woning als duurzaam goed.*

Ter inleiding dienen echter twee punten, de woningvoorziening als zodanig rakend, kort te worden besproken. Allereerst de vraag, waarom wij in Nederland juist op dit punt nog zo „arm” zijn, terwijl op vrijwel elk ander gebied de materiële welvaart zich na de oorlog zo verrassend snel heeft hersteld. Naast andere oorzaken, zoals de specifieke schaarste aan voor het bouwbedrijf benodigde gespecialiseerde arbeid en materialen, dient hierbij vooral op de navolgende factor te worden gewezen: woningen, en in het algemeen gebouwen, zijn goederen van uitzonderlijk lange levensduur in vergelijking tot vrijwel alle andere (met uitzondering van sommige categorieën zoals waterstaatswerken: dijken, stuwdammen, etc.). Nu is, zoals bekend, ieder duurzaam goed, hetzij produktie- of consumptiegoed, economisch te beschouwen als een „bundel” diensten, die eerst in de loop van de tijd beschikbaar komen. Bij de produktie van het duurzame goed moeten wij dus onvermijdelijk gelijktijdig voorzien in de behoeften van een nabije en van een verder afgelegen toekomst, en wel des te verder af naarmate de levensduur van het betreffende goed langer is. Wanneer wij bouwen ter overbrugging van het huidige woningtekort, bouwen wij dus ipso facto óók voor een verder verwijderde toekomst; woningen, die eenmaal gebouwd zijn, zullen gemiddeld over een periode van ca. honderd jaar diensten blijven afwerpen. M.a.w.: woondiensten hebben — geheel los van de duur van de bouwtijd als zodanig — een gemiddeld lange „wachtijd” tussen produktie en verbruik, d.w.z. een lange „produktie-omweg”, of wel, wat in wezen hetzelfde betekent: een hoge graad van kapitaalintensiviteit. Dit is de meest fundamentele oorzaak van het relatief langzame inhaaltempo in de woningsector. Een andere belangrijke consequentie is, dat de kwaliteit van ons bouwen nú zijn stempel zal drukken op de hoedanigheid van de woningvoorraad tot lang na het tijdstip waarop de acute schaarste hopelijk tot het verleden zal behoren (zie hierover nader beneden, o.a. sub II b 2). Nog een ander uitsloeiend van deze lange levensduur is, dat het technisch slechts in zeer beperkte mate mogelijk is om het produktietempo van woondiensten, bestemd voor de eerstkomende jaren, op te voeren ten koste van die in een verdere toekomst. Tot op zekere hoogte ware dit wellicht te bereiken geweest door de bouw van meer noodwoningen, waarbij het totale rendement aan woondiensten, berekend over de gehele levensduur van het object, echter zeer ongunstig is in verhouding tot de bouwkosten. Deze weg is van de aanvang af door de Nederlandse Overheid welbewust niet gekozen; naar mijn persoonlijke mening terecht, maar ik

laat dit punt hier verder buiten discussie en aanvaard dit feit zonder meer als één der data van de actuele probleemstelling.

Ten slotte dient nog één eigenschap te worden vermeld, welke specifiek is voor de markt van die goederen met een lange levensduur, die, zoals woningen, achtereenvolgens door meer gebruikers kunnen worden benut, maar welke desondanks in het onderhavige concrete geval vermoedelijk meer van theoretische dan van praktische betekenis zal blijken te zijn. De markten voor deze soort objecten zijn namelijk typische „voorraadmarkten”, waarbij het uit het verleden afkomstige deel van het aanbod sterk domineert boven dat uit de lopende produktie. Het gevolg hiervan is, dat op deze markten, na een periode van schaarste, theoretisch gesproken vrij gemakkelijk een toestand van overmatig aanbod, en dus van overcapaciteit in het produktie-apparaat, kan ontstaan; voor het bouwbedrijf zou deze toestand zich kunnen voordoen, wanneer de bestaande achterstand eenmaal is ingelopen, en dus als componenten van de verdere vraag naar nieuwbouw alleen de vervangingsbehoefte plus de normale uitbreiding — in de woningsector voortvloeiend uit het netto-bevolkingsaccres — overblijven. In het concrete geval van ons land is echter reeds alleen deze tweede component zo sterk, dat dit probleem van een mogelijke overcapaciteit ons vermoedelijk nog gedurende een zeer lange periode geen zorgen zal behoeven te baren. Wij behoeven ons hiervoor zelfs niet aan enige voorspelling omtrent het toekomstige verloop van het geboortecijfer te wagen; reeds de achter ons liggende „geboortegolf” van de eerste na-oorlogsjaren doet voor de periode omstreeks 1965 tot 1975 met vrijwel wiskundige zekerheid een „echo-golf” met betrekking tot de vorming van nieuwe gezinnen verwachten. Bovendien wacht ons t.z.t., na de opheffing van, het kwantitatieve woningtekort, nog het minstens even belangrijke vraagstuk van de kwaliteitsverbeteringen (in engere zin „krot-opruiming”, in ruimere zin „sanering” van verouderde wijken); m.a.w. naast de „inhaalbehoefte” en de uitbreidingsachterstand bestaat er ook nog een zeer grote vervangingsachterstand. Als gevolg van dit alles zal er dus ook na de beëindiging van de acute woningschaarste zeker nog voor een reeks van jaren „genoeg bouwwerk aan de winkel” blijven. Eerder bestaat er zelfs reden tot zorg — ook op de langere termijn — in omgekeerde zin: nl. in verband met de leeftijdsopbouw van de groep bouwvakarbeiders en de geringe mate van toestroming van jongere arbeidskrachten naar deze bedrijfstak.

Ook deze long-term problemen zal ik hier echter verder buiten beschouwing laten. Mijn „tijdshorizont” voor dit artikel blijft nl. beperkt tot het te verwachten einde van de acute woningschaarste plus een periode van enkele jaren daarna; bij wijze van ruwe benadering dus een tijdvak van ca. 12 tot 15 jaar (met welke schatting ik overigens bewust bedoel aan de optimistische kant te blijven, nl. omdat ik het mij anders voor het vervolg van mijn betoog te gemakkelijk zou maken)<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> In het juni jl. verschenen rapport van een Commissie uit de Maatschappij voor Nijverheid en Handel wordt een minimumperiode van 17 jaar genoemd, nog afgezien van het kwalitatieve probleem; deze schatting is echter m.i. om twee redenen te pessimistisch. In de eerste plaats is hierbij nl. uitgegaan van een jaarlijkse vervangingsbehoefte ten bedrage van 1 pCt. van de bestaande woningvoorraad, dus rond 25.000 woningen per jaar; hierbij is echter geen rekening gehouden met de ongelijkmatige leeftijdsopbouw van deze voorraad, waardoor, ook al gaat men uit van een gemiddelde levensduur van 100 jaar, de jaarlijkse vervangingsbehoefte voor de eerstkomende decennia vermoedelijk dichter bij een half dan bij een heel procent van de huidige totale voorraad zal liggen. Bovendien

(vervalg noot volgende blz.)

*De relatieve stijging van de bouwkosten.*

Een tweede punt, dat met betrekking tot de woningvoorziening als zodanig nog een korte bespreking verdient, is de relatieve stijging van de kosten in het bouwbedrijf in vergelijking tot die in andere bedrijfstakken. Mede op grond hiervan wordt de „kostprijsuur” voor nieuwe woningen volgens recente ramingen gesteld op 340 à 350 pCt. van de vooroorlogse bedragen (de index voor de bouwkosten als zodanig ligt nog hoger), tegenover een algemeen prijsindexcijfer voor de kosten van levensonderhoud van ca. 280 pCt. en een huurprijsindex van (gem.) 147 pCt. Voor de omvang van het op de langere duur op te lossen huurprobleem is het nu van veel belang, of deze spanning tussen kostprijsuur en kosten van levensonderhoud een voorbijgaand schaarsteverschijnsel is (bijv. veroorzaakt door prijsopdriving in de bouwsector, die straks niet meer mogelijk zal zijn), dan wel of wij moeten verwachten dat dit een structurele, dus blijvende, verschuiving betekent. Alweer met de vooropgezette bedoeling om het mij bij mijn volgende betoog niet te gemakkelijk te maken, wil ik hier van de laatstgenoemde veronderstelling uitgaan, waarvoor trouwens ook zakelijke gronden pleiten (o.a. gelegen in de vrij hoge arbeidsintensiviteit van het bouwbedrijf als zodanig<sup>2)</sup>). Dit betekent dus, dat, afgezien van mogelijke verdere stijgingen van het algemene prijspeil, de huren voor oude woningen — die immers ook op de duur iets lager zullen kunnen blijven dan die van nieuwe — toch zeker binnen de meergenoemde 12 jaar nog tot ongeveer het dubbele van het huidige niveau (d.w.z. nominaal tot ongeveer 300 pCt. van het vooroorlogse peil) zullen moeten stijgen<sup>3)</sup>.

*Motieven voor de huurverhoging.*

Het meest gebruikelijke antwoord op de vraag, waarom een — liefst drastische — huurverhoging voor oude woningen op korte termijn noodzakelijk is, luidt als volgt: „omdat de huidige huren te laag zijn in verhouding tot de kosten”, waarbij dan met „kosten” meestal bedoeld wordt „de huidige kosten van de nieuwbouw”, dus — voor de oude woningen — op basis van vervangingswaarde.

Wat betekent nu echter „te” laag, en van welk blikpunt uit wordt dit beoordeeld?

Evenals voor alle prijzen geldt voor de huren, dat zij gelijktijdig zijn een uitgave — in casu een consumptieve uitgave, dus een inkomensbesteding — voor degenen, die ze moeten betalen (d.w.z. de huurders), en gelijktijdig een ontvangst — ten dele met het karakter van kostenvergoeding, ten dele van netto-inkomen — voor de leveranciers van de woondiensten, dus de verhuurders.

Iets nader uitgewerkt, betekent dit: aan huurderszijde — bij gegeven inkomen — eerstens een rem op de vraag naar het betrokken „artikel” (woonruimte) zelf, en tevens een beperking van de koopkracht, die voor andere beste-

gaat het rapport ervan uit, dat het (kwantitatieve) probleem eerst zal zijn opgelost, wanneer er — terwille van de mobiliteit — weer een marge van ca. 2 à 3 pCt. leegstaande woningen boven de behoefte beschikbaar zal zijn, hetgeen m.i. een vrij royale eis is.

<sup>2)</sup> Wel te onderscheiden van de eerder besproken produktie van woondiensten, welke immers juist kapitaalintensief bleek te zijn.

<sup>3)</sup> Wanneer men uitgaat van de veronderstelling van een slechts tijdelijk karakter van de relatieve „uitloop” van de bouwkosten, kan men op dit punt aanstonds tot heel wat optimistischer veronderstellingen komen. Zo berekende Dr. W. Drees Jr. in een artikel in het nummer van dit weekblad van 28 maart jl., blz. 253 e.v. dat, uitgaande van een daling van de bouwkosten in de e.k. jaren met rond 15 pCt., de huren van oude woningen slechts tot ongeveer 240 pCt. van het vooroorlogse nominale peil — dat wil dus zeggen tot niet meer dan ruim 160 pCt. van het huidige niveau — zouden behoeven te stijgen.

dingen beschikbaar is; voor de ontvangers, althans potentieel, een prikkel tot aanbieden — hetzij in de vorm van nieuwbouw of van het afstaan van eigen overvullige woonruimte (onderverhuur) — en tevens een bron van bruto-inkomsten, te besteden gedeeltelijk tot bestrijding van kosten (fiscale eigenaarslasten, onderhoud, verzekering, e.a.; c.q. ook op vervanging of vernieuwing „gerichte” besparing, corresponderend met de afschrijvingen) en gedeeltelijk voor eigen consumptie en/of niet-gericht sparen. Voor beide partijen tezamen gezien derhalve — als bij elke prijs! — een „kompas” in dienst van het meest economische gebruik van schaarse goederen.

Naar zal blijken, speelt elk van de aspecten, vermeld in dit formele en wellicht ietwat schoolse schema, een rol bij de actuele discussies over het huurbeleid. Er zijn nl. inderdaad twee groepen argumenten, die somtijds tezamen, maar veelal ook elk afzonderlijk gehanteerd worden ter motivering van een meer of minder drastische huurverhoging op kortere of op langere termijn:

- I. De verhuurders moeten meer ontvangen voor één of meer van de navolgende doeleinden: eigen consumptie of besparing, beter onderhoud, en/of het vormen van een „vernieuwingsfonds” ter vervanging van de woning, wanneer de (technische of economische) levensduur daarvan verstreken zal zijn.
- II. Los van de vraag waar de hogere huren naar toe gaan, moeten de huurders meer betalen, omdat de bestaande prijs te laag is voor hetgeen zij aan woondiensten genieten<sup>4)</sup>.

Beide helften van deze argumentatie zijn nader onder te verdelen in enerzijds een billijkheidsaspect en anderzijds een doelmatigheidsaspect, desgewenst ook als „functioneel” of „instrumenteel” aspect aan te duiden. (Dit laatste is hetgeen men dikwijls in engere zin de „economische” motivering noemt).

Een poging tot inventariseren van deze verschillende aspecten brengt mij tot de navolgende opsomming en rubricering:

*Ad I (Verhuurderskant):*

- a) *Billijkheidsargument* (onderdeel van het grote probleem van de maatschappelijke inkomensverdeling!): De verhuurders behoren tot de zgn. „vergeten groepen”; zij zijn er immers, ook na de gemiddeld bijna 50 pCt. reeds gerealiseerde huurverhoging, vooral als gevolg van de gestegen onderhouds- en andere lasten, netto beschouwd niet beter — en wellicht zelfs slechter — aan toe dan de trekkers van vaste gulden-inkomens, zoals obligatiehouders. Dit is in hun geval een extra onbillijkheid, omdat zij zelf als beleggers bewust niet een vast gulden-inkomen, maar juist het bezit van zgn. „Sachwerte” hebben verkozen; het overheidsingrijpen heeft hen echter, in strijd met deze bedoeling, „gedegradeerd” tot een positie, gelijk aan of slechter dan die van obligatiehouders<sup>5)</sup>. Tot voor enkele jaren was dit tot op zekere hoogte nog excuseerbaar, omdat zij dit lot min of meer deelden met andere categorieën „Sachwert”bezitters, met name de aandeelhouders;

<sup>4)</sup> Dat dit laatste een zelfstandig motief moet zijn voor althans een gedeelte van de voorstanders van een drastische huurverhoging, volgt alleen reeds hieruit, dat anders de gedachte van een huurverhoging, gepaard gaande met een — definitieve — „afroming” bij de verhuurders door middel van een huurbelasting, bij voorbaat volstrekt zinloos zou zijn.

<sup>5)</sup> Dit standpunt wordt o.a. met veel nadruk naar voren gebracht in het in 1955 gepubliceerde geschrift van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, getiteld: „Het Huurvraagstuk”.



maar sedert het opheffen van de dividendstop hebben deze laatsten dooreengenomen hun schade behoorlijk kunnen inhalen, terwijl laatstelijk zelfs de obligatiehouders zijn gaan profiteren van de stijgende rentestand. *Relatief* is de achterstand van de verhuurders dus juist in de laatste jaren nog verder toegenomen.

b) *Doelmatigheidsargumenten:*

- 1) Er moet meer geld voor *onderhoud* beschikbaar komen, daar anders de voorraad toekomstige woondiensten „verkommert” en dientengevolge de vervangingsachterstand, in de eerder genoemde zin, nog weer groter wordt.
- 2) Er moet *fondsvorming voor vernieuwing* kunnen plaatsvinden, in beginsel op basis van vervangingswaarde, hetgeen dus méér is dan de afschrijvingen op grond van de „historische” kostprijzen in guldens of van de boekwaarde.
- 3) Er moet een zo sterk mogelijke *prikkel tot aanbod* komen, met name in de vorm van nieuwbouw; de geneigdheid van de particuliere belegger om huiseigenaar en verhuurder te zijn mag daarom niet verstikt worden <sup>6)</sup>.

Van deze argumenten hebben die sub 1) en 2) betrekking op de relatief lange termijn; dat sub 3) geldt allereerst voor de korte termijn, maar daarnaast moet de hierbedoelde prikkel ook op de lange termijn — in dit geval met name ook in de periode na de eerder genoemde ca. 12 à 15 jaar — in voldoende omvang blijven bestaan.

*Ad II (Huurderskant):*

- a) *Billijkheidsargument:* De spanning tussen de huren van oude en nieuwe woningen wordt op zichzelf als een onbillijkheid ten opzichte van de bewoners van de laatstgenoemde groep gevoeld; deze spanning wordt ernstiger naarmate de bedoelde groep in aantal toeneemt, terwijl daartegenover de „verkrege” woonrechten op de relatief goedkope oude woningen geleidelijk meer tot het privilege van een inkrimpende groep worden, ten laste van allereerst de jonge gezinnen, en voorts van hen, die toevallig verhuizen moeten (vooral wanneer zij niet kunnen ruilen). De distributie van de bestaande woningvoorraad krijgt hierdoor steeds meer het karakter van een soort loterij, waarbij het aantal „nieten” geleidelijk in aantal toeneemt en deze bovendien overwegend bij de jongere leeftijdsgroepen terechtkomen. Een en ander wordt extra ergerniswekkend, wanneer de betrokken woningen voor sommigen uit de „bevoorrechte” groep naar objectieve maatstaven te groot zijn of worden, vooral wanneer deze bewoners dan de gelegenheid krijgen om, door onderverhuur tegen relatief hoge prijzen, zelf netto voor niets of bijna voor niets te wonen, waardoor hun voorsprong nog meer geaccentueerd wordt.

b) *Doelmatigheidsargumenten:*

- 1) Door de te lage huren — absoluut en in verhouding tot het inkomen — is er geen voldoende prikkel tot „zuinig” omgaan met de schaarse woningvoorraad. Tal van huurders blijven zitten in voor hen te grote — eventueel te groot geworden —

<sup>6)</sup> Dit argument wordt vooral krachtig naar voren gebracht in het eerder genoemde geschrift van de Prof. Teldersstichting, waarbij in dit geval echter kennelijk ook „politieke”, in de zin van ideologische, voorkeuren — betrekking hebbende op de wenselijkheid om op de duur de overheidsinvloed in de bouwsector niet te bestendigen — in sterke mate meespreken.

woningen, omdat deze relatief goedkoop zijn. De normale „opschuiving” of „doorstroming”, hetzij in de vorm van verhuizing naar een kleinere woning of van het beschikbaar stellen van een deel van de te grote woning voor onderhuur, wordt derhalve afgeremd. Van een huurverhoging wordt o.a. verwacht, dat de prikkel tot deze doorstroming zal worden hersteld of vergroot, en dat daardoor althans een deel van de woningschaarste zal kunnen worden opgeheven. (Hier ligt volgens velen één van de meest directe verbindingsschakels tussen de vraagstukken van huurpeil en woningvoorziening op korte termijn).

- 2) Op de lange termijn is er een tweede doelmatigheidsargument, dat min of meer in het verlengde ligt van het hierboven onder het hoofd „billijkheidsargument” vermelde. De aldaar genoemde spanning tussen oude en nieuwe huren vermindert nl. de bereidheid bij de huurders van nieuwe woningen tot het betalen van nog hogere huren, en stelt daarmee de Overheid voor het dilemma van of een vrijgevigere subsidie-beleid, of wel een uiterste bezuiniging op afmetingen en verdere kwaliteit van de nieuwbouw-woningen (in welk verband in de kringen van insiders wel de term „uitgeklede woningen” wordt gebruikt). Gezien het hierboven opgemerkte omtrent de lange levensduur van woningen, zal dit ongewenste repercussies blijven hebben op de kwaliteit van de woningvoorraad gedurende wellicht vele tientallen jaren na het te verwachten einde van de schaarste, of wel — wanneer latere generaties van huurders deze woningen systematisch gaan mijden — tot een nog intensievere en snellere vervangingsbehoefte leiden; het resultaat zou dan wel eens hetzelfde kunnen worden, alsof men toch op grote schaal noodwoningen was gaan bouwen!
- 3) Het laatste en wellicht het belangrijkste doelmatigheidsargument ligt in een nog ander vlak. Gesteld wordt nl., dat de huurders, zowel in absolute zin als in een percentage van hun inkomen uitgedrukt, „te weinig” voor woninghuur betalen — voor een gemiddeld arbeidersgezin in een oude woning is dit percentage tegenwoordig ca. 7 à 8 (landelijk gemiddelde) <sup>7)</sup> tegenover ca. 14 tot 16 vóór de oorlog — hetgeen de mogelijkheid tot besteding in andere richtingen vergroot. Gelden „economisch bestemd” voor het vernieuwingsfonds, verdwijnen aldus of in de consumptie van niet-duurzame goederen, of wel — in het gunstigste geval — in andere duurzame goederen dan woningen, zoals bromfietsen, radiotoestellen en wat dies meer zij. Dit is ten eerste op zichzelf — d.w.z. op korte termijn — ongewenst, en in de tweede plaats went men zich ook voor de toekomst aan dit bestedingspatroon, terwijl het toch op de duur niet zo zal kunnen blijven. Immers uiterlijk na de veronderstelde ca. 12 jaar zal de vrije woningmarkt weer moeten functioneren, en zullen derhalve ook de bewoners van oude woningen een prijs moeten gaan betalen, die weliswaar niet *ten volle* gelijk zal behoeven te zijn aan die van nieuwe woningen, maar die hiervan toch niet méér zal mogen verschillen dan door de slechtere kwaliteit en het

<sup>7)</sup> Voor de grote steden ligt het percentage — ondanks de aldaar geringere procentuele huurstijging na de oorlog — iets hoger, omdat ook het vooroorlogse percentage reeds hoger was.

verschil tussen oud en nieuw als zodanig wordt gerechtvaardigd. Hoe meer men intussen aan de te grote bestedingen in andere richting gewend is geraakt, des te moeilijker zal het zijn om zich deze dan weer te ontzeggen; het is dus beter, alle betrokkenen zo spoedig mogelijk door deze zure appel heen te laten bijten.

#### Rangorde der probleemstellingen.

Alvorens op elk van de argumenten uit bovenstaande lijst kritisch in te gaan, is het van belang er op te wijzen, dat niet slechts de conclusies, maar de gehele probleemstelling en wijze van benadering van het huurvraagstuk voor vandaag en voor de naaste toekomst, fundamenteel wordt beïnvloed door de vraag, of men de argumenten sub I of die sub II — dat wil dus zeggen de problematiek aan verhuurders- of aan huurderskant — vooropstelt.

Doet men het eerste, dan komt nl. voorop te staan de vraag:

- a. Moeten de verhuurders meer krijgen en zo ja, hoeveel, uit een oogpunt van inkomensverdeling — dus als eigen netto-inkomen — ter inhaling van hun relatieve achterstand bij andere beleggers, resp. (zo men wil) ter goedmaking van een vroeger specifiek aan hen begaan „onrecht”, dan wel (meer algemeen) als hun „rechtmatig aandeel” in de welvaartsstijging?
- b. Moeten zij meer hebben, en zo ja, hoeveel, ter compensatie van verhoogde lasten, speciaal voor onderhoud, met eventueel hieraan verbonden de doelmatigheidsvraag: hoe maken wij, dat deze bedragen ook inderdaad geheel of ten dele voor dit doel worden gebruikt? (Hierbij komt dus c.q. de mogelijkheid van een onmiddellijke of uitgestelde bestedingsbinding ter tafel).
- c. Is het nodig om aan de verhuurders individueel iets toe te kennen — en zo ja, hoeveel — voor hogere afschrijving, d.w.z. voor het reeds eerder genoemde „vernieuwingsfonds”, alweer met de aansluitende doelmatigheidsvraag: hoe bereiken we, dat deze bedragen inderdaad voor dit doel worden besteed? (Hier raken wij o.a. aan dat deel van het huidige Regeringsvoorstel, dat op een gedeeltelijke blokkering betrekking heeft).

Nadat men het over deze punten eens is geworden, kan daaruit resulteren een zekere gewenst geachte huurverhoging — ineens of in etappes — waarvan men zich dan in tweede instantie kan afvragen:

- d. Moeten de huurders hiervoor al dan niet een gehele of gedeeltelijke compensatie ontvangen, en zo ja, hoeveel en in welke vorm (via de lonen of eventueel in de fiscale sfeer)?

(Echter kan men, zoals reeds opgemerkt, langs deze weg nooit komen tot de gedachte om de huurders — al dan niet met compensatie — méér te laten betalen dan uit de overwegingen sub a t/m c voortvloeit, en dat meerdere vervolgens *blijvend* „af te romen”, bijv. door middel van een huurbelasting).

Begint men daarentegen te redeneren vanuit het andere gezichtspunt — nl. het als zodanig „te weinig” betalen door de huurders — dan moet men beginnen te vragen:

- a) Moeten de huurders, nu of op de duur, meer gaan betalen — en zo ja, hoeveel — om te bereiken:
  - 1) een aanpassing, behoudens de reeds besproken „normale” marge wegens kwaliteitsverschil, van de oude huren bij die voor de nieuwe woningen

- 2) een hoger, en daardoor eveneens meer „normaal”, percentage van de uitgaven voor woninghuur in de totale inkomensbesteding;
- 3) een voldoende prikkel tot opschuiving of doorstroming voor hen die te ruim wonen; en ten slotte:
- 4) herstel van een voldoende prikkel tot particuliere, niet langer gesubsidieerde, bouwactiviteit.

Binnen deze tweede benaderingswijze van het vraagstuk kunnen we dan nog hetzij beginnen met ons af te vragen, hoeveel verhoging *aanstonds in de eerste etappe* nodig en nuttig is, of wel eerst de vraag stellen: hoeveel verhoging moet — in iets kortere tijd dan de meergenoemde 12 à 15 jaar, dus stel bijv. binnen 10 jaar — *in totaal* plaatsvinden?; en vervolgens: *volgens welk tijdschema?* (hetgeen dan zou kunnen zijn: eenparig, dan wel met één of enkele forse sprongen aan het begin, of ten slotte: aanvankelijk langzaam en geleidelijk in een versneld tempo).

Nà dit alles komt dan aan de orde de vraag:

- b. In hoeverre past bij deze argumentatie een compensatie voor de huurders, en zo ja, in welke omvang en in welke vorm?,  
terwijl ten slotte als laatste punt ter sprake kan komen:
- c. Hoeveel van de op grond van de punten a sub 1 t/m 4 gecalculerde verhoging mogen de verhuurders behouden, hetzij vrij, dan wel met gehele of gedeeltelijke blokkering en/of bestedingsbinding?, waaruit dan ten slotte als aftreksom volgt het eventuele definitief (d.w.z. fiscaal) af te romen verschil, waaraan dan nog als praktische slotvraag kan worden verbonden:

Is dit verschil groot genoeg om de moeite, kosten en frictie te rechtvaardigen, welke aan elk afromingssysteem onvermijdelijk technisch verbonden zullen zijn, vooral als men rekening houdt met het feit, dat er via de normale belastingen in ieder geval toch al een niet onbelangrijke gedeeltelijke afroming zal plaatsvinden?

De gehele vraagstelling komt dus, wanneer men van de problematiek bij de huurders uitgaat, a.h.w. achterstevoren te liggen vergeleken bij een benadering van de verhuurderskant uit, hetgeen vanzelfsprekend zijn invloed op de uitkomst niet kan missen. Reeds deze overweging alleen is m.i. voldoende reden om van alle instanties, die bij de besluitvorming te dezer zake betrokken zijn, te verlangen dat zij zich nauwkeurig en kritisch rekenenschap zullen geven van de absolute en relatieve betekenis van elk der genoemde groepen argumenten afzonderlijk, en van de consequenties, waartoe deze met betrekking tot de verschillende bovenvermelde vraagpunten aanleiding geven.

(Wordt vervolgd)

Om redenen van plaatsruimte moet het resterende deel van dit artikel tot het volgende nummer blijven liggen. Terwille van de overzichtelijkheid resumeer ik echter reeds te dezer plaatse in het kort de conclusies van mijn mondelinge voordracht, zoals deze in het tweede gedeelte van dit artikel nader zullen worden uitgewerkt en gemotiveerd:

A. Aan het nieuwbouw- en het doorstromingsargument — resp. I b 3) en II b 1) — kan op korte termijn nauwelijks enige praktische betekenis worden toegekend, omdat de prijselasticiteit zowel van het aanbod als van de vraag op de woningmarkt voorlopig vrijwel nihil is. Deze argumenten kunnen dus een forse opwaartse sprong in de huren nú niet motiveren (wel eventueel in een latere fase, waarin de acute schaarste grotendeels zal zijn opgeheven en derhalve het herstel van de vrije markt in zicht begint te komen).

B. Het argument, dat de huren een absoluut en relatief grotere plaats in het uitgavenbudget van de verbruikers mochten gaan innemen (II b 3) motiveert niet één of meer forse huurverhogingen met compensatie, maar integendeel een geleidelijke verhoging —

bijv. in tien jaar-etappes van 7½ à 10 pCt. elk<sup>8)</sup> — zonder compensatie (althans zonder verdere compensatie dan vanzelf zal voortvloeien uit de eventueel nog in het verschiet liggende „welvaarts-loonrondes“).

C. Indien men het dringend nodig acht, dat er op korte termijn iets wordt gedaan om de spanning tussen huren van oude en nieuwe woningen onderling te verkleinen (billijkheidsargument II a en doelmatigheidsargument II b 2) kan dit met minder schadelijke gevolgen gebeuren door tegemoetkomingen aan de relatief kleine groep van „nieuwe“ huurders dan door een verhoging-met-compensatie voor de grote groep van de „oude“ huurders, met alle daaruit voort-

<sup>8)</sup> Het eerste getal — 7½ pCt. — indien elke volgende verhoging, evenals tot dusver, zou worden berekend over de telkens *laatst* bereikte huurprijs; het tweede — 10 pCt. — indien men de jaarlijkse verhogingen in geld uitgedrukt alle even groot zou willen maken.

vloeiende verdere consequenties voor ons nationale-kostenpeil en onze exportpositie.

D. Een snellere verhoging dan in tien gelijke jaar-etappes van de orde van grootte als bovenbedoeld zou derhalve *hoogstens* haar rechtvaardiging kunnen vinden in de argumenten aan *verhuurders*-zijde — billijkheidsargument I a en doelmatigheidsargumenten Ib 1 en 2 (*niet* 3, zie boven) — die echter voor het merendeel evenmin sterk zijn.

E. Een blokkeringsstelsel als in het huidige regeringsvoorstel vervat krijgt in deze gedachtengang eerst zin bij de *latere* jaar-etappes op zijn vroegst over twee of drie jaar. Alsdan is een systeem van *onpersoonlijke* blokkering en bestemmingsbinding (zie hieromtrent o.a. het artikel in „E.-S.B.“ van 4 juli jl., blz. 619) te verkiezen boven de „persoonlijke“ blokkering volgens het huidige voorstel.

Amsterdam.

J. G. KOOPMANS

## Economische kroniek van Indonesië

(3e kwartaal 1956)

### Cijfers en indrukken.

#### Deviezenreserves, voorraden, importen.

In de vorige kroniek wezen wij er al op, dat het teruglopen van de deviezenreserves op zich zelf nog geen reden was om alarm te slaan <sup>1)</sup>. De intering op het deviezenbezit was in hoofdzaak ontstaan doordat het bedrijfsleven van de opheffing van het import-contingentsysteem gebruik had gemaakt op een wijze alsof het nimmer meer zo'n kans zou krijgen. Zo is het overgrote deel van de zichtbare intering op de deviezenreserves omgezet in een toename van de voorraden. Volgens het zo juist verschenen Bulletin No. 9 van de Bank Indonesia bedroeg die intering in het eerste semester van 1956 Rp. 1.646 mln., waarvan Rp. 109 mln. door „kapitaalmutaties“ en Rp. 1.535 mln. als saldo van de handels- en dienstenbalans. Weliswaar mag men niet zeggen, dat de voorraden nu met ca. Rp. 1,5 mrd. gestegen zijn. Hoeveel ervan reeds ten verbruike is opgenomen is heel moeilijk te schatten. Wel staat vast, dat nog zeer ruime voorraden zowel eindprodukten als grondstoffen bij handel en industrie aanwezig zijn. De „buffereigenschappen“ van een deviezenreserve zijn echter geheel andere dan die van uit *specifieke goederen* bestaande voorraden. Niettemin is dank zij de ruime voorraden de situatie minder ernstig, dan het interen van de deviezenreserves suggereert. Voor enig vertrouwen, dat de wal het schip zou keren, was dan ook wel grond aanwezig. Helaas heeft het 3e kwartaal nog geen bewijzen opgeleverd ter rechtvaardiging van dit vertrouwen.

Wel was het totaal bedrag, waarvoor importeurs deviezenvergunningen hebben aangevraagd en verkregen, laag dit kwartaal. Maar te zelfder tijd bleef de totale waarde der nieuwe exportcontracten beneden de verwachtingen. Het effect hiervan is het snelst — doch, wat vaak vergeten wordt, slechts ten dele — te zien in de mutaties der „deviezenposten“ op de weekstaten van de Bank Indonesia.

|   | 28/12<br>1955 | 27/6<br>1956   | 26/9<br>1956 | 3/10<br>1956 | 10/10<br>1956 |
|---|---------------|----------------|--------------|--------------|---------------|
|   |               |                |              |              |               |
|   |               | (in mln. Rp's) |              |              |               |
| Goud .....  | 953           | 954            | 544          | 543          | 543           |
| Saldo Deviezenfonds .....                         | + 448         | - 634          | - 252        | - 83         | - 113         |
| Vorderingen in vreemd courant van de B.I. ....    | 516           | 615            | 445          | 399          | 407           |
| Totale, zichtbare, contante deviezenpositie ..... | 1.917         | 935            | 737          | 859          | 836           |

De daling van 27 juni tot 26 september was vrij gelijkmatig. In de opmerkelijke stijging in de week eindigende

<sup>1)</sup> Zie „E.-S.B.“ van 1 augustus 1956.

begin oktober komt o.a. tot uiting het effect van de tijdelijke sluiting van het Bureau Handelsdeviezen enerzijds en de hoge bedragen waarvoor in augustus exportcontracten zijn afgesloten, anderzijds. Wat hieruit niet blijkt is o.a. de verandering in de contante positie van de overige deviezenbanken en in de termijnpositie.

#### Exporten en speculatie.

Voor zover de termijnpositie door de export wordt bepaald, geven de regelmatig gepubliceerde indexcijfers over de exportaanmeldingen enig idee van de te verwachten veranderingen <sup>2)</sup>.

(gem. 1950 = 100)

| gem. 1950 | 1954   | 1955   |        |        |        |       |
|-----------|--------|--------|--------|--------|--------|-------|
|           |        | 1e kw. | 2e kw. | 3e kw. | 4e kw. |       |
| 100       | 94     | 119    | 96     | 111    | 137    |       |
| 1956      |        |        |        |        |        |       |
|           | 1e kw. | 2e kw. | 3e kw. | juli   | aug.   | sept. |
|           | 111    | 114    | 107    | 92     | 137    | 87    |

In de cijfers zijn niet opgenomen aardolie, tinerts en steenkool. Hoe zij zich zullen bewegen is voornamelijk afhankelijk van: de ontwikkeling van de wereldmarktprijzen, de omvang van de produktie van exportprodukten en de speculatie. Nu zou men kunnen zeggen, dat de invloed van de speculatie voornamelijk tot uiting komt in de grootte van de *fluctuaties* en nauwelijks van belang is voor de gemiddelde waarde van het indexcijfer. In Indonesië is de termijn waarop men speculeert, voor diverse exportprodukten soms zeer lang; vooral als men een stijging van de binnenlandse marktprijs verwacht. Of deze verwachting overheerst is o.a. afhankelijk van de ontwikkeling van de exportproduktie en van de deviezenpositie. In het bijzonder als beide een dalende tendentie vertonen ontstaat al spoedig het vermoeden, dat de Regering binnen afzienbare tijd een exportstimulus zal geven en wel door de exporteur meer Rupiahs te laten ontvangen voor een gegeven deviezenopbrengst.

#### Produktie van exportgoederen.

Cijfers over de ontwikkeling van de exportproduktie beperken zich meestal tot de produkten van de ondernemingslandbouw. Zij verschijnen regelmatig en vrij snel maar toch slaan de jongste cijfers op een periode

<sup>2)</sup> Wij hebben redenen het mogelijk te achten dat de onderlinge verhouding tussen de indexcijfers van het 3e kwartaal wel juist is, maar dat hun niveau, en daarmee het kwartaalgemiddelde te laag is.

die tenminste reeds twee maanden verstreken is. Wat zij dit jaar lieten zien, wás niet opwekkend.

*Productie van de voornaamste ondernemingsgewassen*  
(maandgemiddelden; 10<sup>4</sup>kg)

|                  | Rubber | Thee | Palmolie | Palmpitten | Vezens |
|------------------|--------|------|----------|------------|--------|
| 1953 .....       | 25,5   | 3,1  | 13,4     | 3,5        | 2,3    |
| 1954 .....       | 23,8   | 3,9  | 14,0     | 3,6        | 2,5    |
| 1955 .....       | 22,2   | 3,6  | 13,8     | 3,5        | 3,0    |
| 1956 (7 mnd.) .. | 21,7   | 3,4  | 12,9     | 3,3        | 2,8    |

*Zorg en tegenslag.*

De Deli tabakscultuur schijnt haar einde nabij, als niet op zeer korte termijn paal en perk wordt gesteld aan onwettige occupaties van reservegronden voor de tabak (en zelfs van de zaad-kweekbedden) en aan het laden<sup>3)</sup>.

De dit jaar afkomende suikeroogst valt wat tegen. Hierdoor en door het van jaar op jaar toenemende binnenlandse verbruik zal er uit de oogst van dit jaar niet meer dan 160.000 ton ter beschikking staan tegenover een export uit het vorige oogstjaar van 230.000 ton.

De rijstooogst zal dit jaar naar verwachting wat beter zijn dan de schrale oogst 1955, maar nog niet de hoeveelheid halen van het topjaar 1954. Het rijstverbruik neemt gestadig toe; niet alleen door de bevolkingsaanwas, maar ook door een toenemend verbruik per hoofd. Het komt tot uiting in een stijgende behoefte aan importrijst. Bij het huidige verbruik zou ondanks de grote rijstimporten in de loop van dit jaar, toch voor 1957 weer een invoer van ca. 700.000 ton of ruim Rp. 1 mrd. nodig zijn als men een sterk oplopen van de rijstprijzen zou willen voorkomen.

*Bemoedigingen.*

Nu stellen er tegenover deze min of meer zorggevend ontwikkelingen ook wel enige bemoedigende. Ondanks het sterk toegenomen binnenlandse verbruik van benzine, dieselolie etc. en vooral van petroleum, blijft de exportopbrengst der aardoliemaatschappijen aardig op peil.

*Aardolie en -produkten*

(Maandgemiddelde der uigevoerde waarde)

|                     | 1953          | 1954 | 1955 | 1956 |
|---------------------|---------------|------|------|------|
|                     | jan. t/m aug. |      |      |      |
| 10 <sup>4</sup> Rp. | 194           | 215  | 202  | 205  |

De door landbouworganisaties verrichte onderzoeken hebben uitgewezen, dat de rejuventatie in de overjarige cultures gemiddeld ruim voldoende is om het productiepotentieel in stand te houden. In de industrie zijn tal van bedrijven, die niet alleen hun technische capaciteit uitbreiden maar ook een bevredigende arbeidsproductiviteit per manuur te zien geven. Een aantal hunner heeft reeds sinds geruime tijd een arbeidsproductiviteit bereikt, die niet onderdoet voor hetgeen hun zusterbedrijven in Europa behalen. Bij andere is de stijgende trend in die produktiviteit nog gaande; daarnaast zijn er uiteraard ook voorbeelden van het tegendeel. De laatste maanden vertonen daarenboven duidelijke tekenen van toenemende spanningen in de verhouding werkgever-werknemer. Maar het is bepaald onjuist alleen op deze negatieve kanten de aandacht gevestigd te houden.

*Verwongen voorstelling.*

Doordat pers en publiek meer de neiging hebben de aandacht te vestigen op hetgeen niet goed gaat, op on-

<sup>3)</sup> D. P. van Meerten: „Some vital aspects on soil in Sumatra” in „Economic and Finance of Indonesia”, september 1956, blz. 559. Verenigde Deli-Maatschappijen overwegen de sluiting van enkele tabaksondernemingen. Nieuwsgier, 4 oktober 1956.

rustbarende gebeurtenissen, zijn krant en gesprek vol van: smokkel- en corruptie-affaires, knevelarijen, eigen rechter spelen, onwettige nationalisaties en occupaties, diefstallen en roofovervallen; van arbeidsgeschillen, stakingen, molestaties van leidinggevend personeel, voorbeelden van wanbeheer en ondoelmatigheid, enz. Toch is er veel, dat normaal loopt of zich in gunstige richting ontwikkelt. Door daaraan voorbij te zien bedriegt men zich zelf, elkaar en de buitenwereld. Voor de lezer in Nederland bestaat bovendien het gevaar van onjuiste vergelijkingen met hetgeen het eigen land laat zien. Wat hij te horen en te lezen krijgt is een concentraat van de meest opzienbarende gebeurtenissen van een eilandenrijk verspreid over een gebied, dat het grootste deel van de kaart van Europa kan bedekken; van een Staat met een landoppervlakte bijna 50 maal groter dan Nederland en een aantal inwoners van ca. 8 maal het Nederlandse zielental. Hij vergeet zo gemakkelijk dat Nederland reeds sinds jaren een uitzonderlijke mate van sociale orde en rust kent, terwijl Indonesië na de „eenheid in de strijd tegen” nu in alle worstelingen zit om te komen tot „eenheid in de strijd voor”. Tenslotte moeten wij bedenken dat het voor een opwaartse beweging in de economie van een land reeds voldoende is, als de negatieve factoren een bepaalde omvang niet overschrijden; zij behoeven daartoe niet — en zullen nimmer — geheel verdwijnen.

*Verbeteringen.*

Relatief bescheiden verbeteringen „in het algemeen” kunnen al spoedig „per saldo” van een min een plus maken. De Regering is doende zich krachtiger wapenen te smeden. Een ontwerp van wet speciaal ter bestrijding van de corruptie ligt gereed. Zo juist is in werking getreden een wijziging van de „Noodwet tot oplossing van de occupatie van ondernemingsgronden door de bevolking”, teneinde „uitbreiding van de onwettige occupatie van ondernemingsgronden effectief en bevredigend te voorkomen”. Het Parlement heeft op het ogenblik in behandeling een ontwerp van Wet tot beslechting van arbeidsgeschillen, waarin de Regering een bruikbaar middel ziet tot verbetering van de betrekkingen tussen werkgevers en werknemers, dan in de te dezer zake onbevredigende Noodwet Nr. 16 van 1951. De Chef-staf kondigde een actie aan tot zuivering van het leger van personeel dat corruptieve handelingen heeft gepleegd en op ongeoorloofde wijze zich met de politiek heeft bezig gehouden. Een aantal militairen zou reeds gearresteerd zijn.

Als het mag gelukken met deze middelen tot een zuivering van de atmosfeer te komen, dan is aan een van de belangrijkste voorwaarden voldaan voor een succesvolle strijd tegen de „onrustmakers”, waarvan het economisch leven in Indonesië „van nature” zoveel last ondervindt. Wij denken in dit verband met name aan de storende invloeden van fluctuaties in de binnenlandse oogsten en de buitenlandse prijzen. Storingsfactoren, die bij de beperkte „schokbrekende” capaciteiten van de huidige deviezenreserves reeds vrij snel kunnen dwingen tot ingrijpende maatregelen.

*Ingrijpende wijzigingen in de regelen voor export, import en dienstenverkeer.*

*Exportsteun.*

Op 6 augustus werden bij besluit van de Monetaire Raad alle uitvoerprijzen afgeschaft. In de plaats daarvan werd „aan exporteurs een exportpremie in buitenlandse valuta

toegestaan, genaamd Bukti Pendorong Ekspor, tot een percentage van de f.o.b.-waarde" van:

|         |  |
|---------|--|
| 0 pCt.  | voor kristalsuiker, kinabast, tinerts en steenkool;                  |
| 3 pCt.  | „ rubber „remilled” en „unsmoked sheets”;                            |
| 5 pCt.  | „ ongesorteerde kopal, -damar en -rottan;                            |
| 8 pCt.  | „ tabak in bladen, smoked sheets, latex, rubberpoeder en „cuttings”; |
| 15 pCt. | „ copra koeken, etherische oliën, aardnoten, kapok;                  |
| 16 pCt. | „ thee;  |
| 20 pCt. | „ tapioca en touwvezels;   |
| 10 pCt. | „ alle overige agrarische producten.                                 |

Deze Bukti Pendorong Ekspor (Bewijzen Promotie Export) of BPE's, zoals ze in de wandeling worden genoemd, zijn verhandelbaar <sup>4)</sup>.

Bij een export van bijv. tapioca met een f.o.b.-waarde van Nf. 1.000 kreeg een exporteur BPE's tot een nominaal bedrag van: 20 pCt. der officiële waarde ad  $1.000 \times 2,98\frac{1}{4}$ ; afgerond op 10 Rps. naar beneden = Rp. 590 nominaal. Het Bureau Handelsdeviezen maakte bekend, welke goederen voortaan slechts tegen overlegging van BPE's zouden mogen worden geïmporteerd. Het Deviezeninstituut deed weten welke dienstentransfers voortaan slechts na overlegging van BPE's mogelijk zouden zijn. Alles onverminderd de overige bepalingen op deze gebieden.

Op deze manier zou de Regering de kosten van de exportsteun rechtstreeks ten laste brengen van de deviezengebruikers voor bepaalde — min of meer luxueus geachte — goederen en voor bepaalde diensten. Het gerucht liep, dat het Deviezenfonds bereid was de koers, die voor de BPE's zou ontstaan, te steunen op een niveau van 125 pCt. Een koersbodem was begrijpelijk; enerzijds ter beperking van de koersfluctuaties, anderzijds ter verzekering van een minimum-opbrengst voor een gegeven deviezenbedrag uit exporttransacties. Bij een BPE-koers van 125 zouden exporteurs evenveel of enige procenten meer ontvangen dan bij de juist vervallen uitvoerprijs <sup>5)</sup>. Het was denkbaar, dat door deze koersgarantie de Regering toch nog een deel der exportsteun voor haar rekening zou moeten nemen. Wij zullen hier niet herhalen wat o.i. onder de gegeven omstandigheden mogelijk geacht mocht worden; evenmin zullen wij ingaan op de denkbare indirecte gevolgen van dit systeem. De beschouwingen hierover verloren een groot deel van hun zin toen reeds op 3 september de jonge regeling ingrijpend werd gewijzigd.

#### Misverstanden.

Met grote verrassing had men 6 augustus kennis genomen van „de exportpremie in buitenlandse valuta”. Zeer snel bleek dat het BPE in de praktijk slechts een verhandelbaar recht tot *aankoop* van vreemde valuta was. Toch wexken de verslagen over vraaggesprekken met de Minister van Financiën (voorzitter van de Monetaire Raad) sterk de indruk, dat de toepassing van het besluit van de Monetaire Raad anders verliep dan althans hij zich gedacht had. Deze indruk werd versterkt toen reeds 3 september een wijziging van de BPE-regeling werd bekend gemaakt. Voortaan zou men bij overlegging van „BPE's nieuwe stijl” niet behoeven te betalen de officiële tegenwaarde van de deviezen waarop de ingeleverde BPE's recht gaven. Zulks in tegenstelling tot de praktijk van de oude regeling, maar meer in overeenstemming met de toelichting dat „een uitvoerprijs in

buitenlandse valuta zou worden toegestaan”. Voor de Schatkist betekende dit een prijsgeven van een Rupiah-ontvangst gelijk aan de nominale waarde der ingeleverde BPE's; wij schatten op jaarbasis bij de bestaande BPE-percentages: Rp. 400 à 450 mln. Merkwaardig is, dat bij deze wijziging het BPE-percentage voor slechts de rubbergroepen verlaagd werd en wel van 8 en 3 pCt. op 5 en 2 pCt. <sup>6)</sup>.

Daar de koers van de BPE's onafhankelijk is van de aard van het exportgoed waarmede zij verkregen zijn, betekende dit een *relatieve* benadeling van de rubberproducenten en een relatieve bevoordeling van de overige BPE-verdieners. Hiermede is niet gezegd, dat het nieuwe systeem ook in de absolute zin de rubberproducenten nadeel gaf. Dit zou slechts te beantwoorden zijn als we wisten hoe de BPE-koers zou zijn geweest, indien het BPE-systeem oude stijl was gehandhaafd. Maar wel is te berekenen, wat bij een koersbodem van 125 voor BPE's oude stijl, de minimum-koers voor BPE's nieuwe stijl zou moeten zijn om de rubberproducenten niet het slachtoffer te doen worden van een wijziging, die een stimulans voor de export zou moeten inhouden. Volgens de BPE-regeling oude stijl zou de exporteur bij een export van „smoked sheets” etc. ter waarde van Nf. 100 aan BPE's ontvangen nominaal 8 pCt. van (bijna) 300; hetgeen hem bij een BPE-koers van 125 bijna Rp. 30 zou opleveren (zie noot 6). Volgens de nieuwe regeling zou hij 5 pCt. of nominaal Rp. 15 aan BPE's ontvangen. Die zouden dan een koers moeten doen van 199 <sup>7)</sup>. Voor de rubbergroep, waarvan het BPE-percentage van 3 op 2 was verlaagd, zou een equivalente minimum-koers voor BPE's nieuwe stijl op ruim 185 pCt. uitkomen. In de praktijk bleek hier niets van: 19 september gaf een koers 170 te zien! Een zeer belangrijk verschijnsel voor allen die zich afvroegen, welke consequenties het nieuwe BPE-systeem zou kunnen krijgen. Consequenties, die direct samenhangen met de eveneens op 3 september bekend gemaakte nieuwe „TPI-regeling”.

#### De nieuwe TPI-regeling.

Reeds sinds enige jaren kent Indonesië een heffing onder de naam Tambahan Pembajakan Impor (toeslag op betaling voor import), krachtens welke bepaalde goederen slechts mogen worden ingevoerd indien een invoerdocument kan worden overlegd waaruit blijkt, dat een bepaald percentage over de cif-waarde in Rupiahs op 's Lands rekening is gestort <sup>8)</sup>. Verschillende malen is de laatste jaren wijziging gebracht in de hoogte van het verschuldigde percentage, in het aantal tariefklassen en in de verdeling der importgoederen over de diverse tariefgroepen. Op 3 september is een nieuwe regeling bekendgemaakt, gelijktijdig met de wijziging der BPE-regeling. Voordien waren de goederen onderscheiden in 5 groepen met TPI's van resp. 0, 50, 100, 200 en 400 pCt. Nu zijn 9 groepen gecreëerd van resp. 0, 25, 50, 75, 100, 150, 200, 300 en 400 pCt. Uit de (7) groepen met 50 pCt. en hoger

<sup>6)</sup> Ook de berekening van de nominale waarde der BPE's werd — in het voordeel van de exporteur — enigszins gewijzigd. Bijv. Nf. 1 werd niet afgerekend tegen Rp. 2,98 $\frac{1}{4}$  maar tegen Rp. 3; afronding niet op Rp. 10 naar beneden, maar op één Rupiah naar boven.

<sup>7)</sup> Misverstand over de aard van de BPE's oude stijl was waarschijnlijk de oorzaak van de eerste B.P.E.-koers, die de nimmer meer bereikte hoogte 190 had. Misverstand over het effect van de nieuwe BPE's heeft velen ten onrechte doen stellen, dat gezien de bodemkoers voor BPE's oud ad 125, de bodemkoers voor BPE's nieuw 225 zou moeten zijn. In dat geval zou wel de importeur even veel betalen maar daar ging het niet om.

<sup>8)</sup> Zie „E.-S.B.” van 28 april 1954, blz. 339.

<sup>4)</sup> BPE's worden niet afgegeven voor barter- en consignatie-transacties (Deli-tabak!).

<sup>5)</sup> „Evenveel” voor de groep „BPE's 0 pCt.”, thee, touwvezels en tabak in bladen. „Meer” voor de rubbergroep (resp. 3 $\frac{3}{4}$  pCt. en 10 pCt.), palmpitten en -olie 6 $\frac{1}{4}$  pCt., kapok 3 pCt., overige uit de groep „BPE's 15 pCt.” 8 pCt., tapioca 13 $\frac{1}{4}$  pCt., peper 7 pCt., enz. „Minder” ca. 2 pCt. voor de groep „BPE's 6 pCt.”.

is een aantal goederen afgezonderd dat slechts tegen overlegging van BPE's kan worden geïmporteerd. De TPI-percentages voor deze BPE-goederen zijn gereduceerd.

|                      |    |    |     |     |     |     |         |
|----------------------|----|----|-----|-----|-----|-----|---------|
| De percentages ..... | 50 | 75 | 100 | 150 | 200 | 300 | en 400  |
| worden: .....        | 25 | 50 | 75  | 100 | 150 | 200 | en 300. |

Het voor de import dezer goederen benodigde nominale bedrag aan BPE's schatten wij bij de huidige indeling op circa Rp. 350 à 400; het nominaal bedrag aan „diensten met BPE's" op Rp. 75 à 100 mln. per jaar.

#### *Combineren, deduceren, speculeren.*

Met de wijziging van de TPI- en BPE-regelingen van begin september is een gecompliceerd stelsel ontstaan, dat een combinatie is van een systeem met sterk gedifferentieerde, gefixeerde heffingspercentages op het gebruik van deviezen voor bepaalde goederen en diensten met — voor andere goederen en diensten — daar bovenop een systeem, dat een fluctuerend element brengt in de prijs die een importeur voor een gegeven deviezenbedrag moet betalen en de exporteur ontvangt. Van elk dezer beide zo principieel verschillende systemen zijn vele varianten te ontdekken in de Indonesische economische politiek: het certificatenstelsel, dollarexportbewijzen, inducementregelingen, volledige en partiële bartermogelijkheden, counterimportbewijzen, paralleltransacties, „BIS"- en „BIT"-regelingen, oudere TPI-regelingen. Een van de dingen die daarbij opvalt is, dat het systeem van gedifferentieerde, vaste heffingspercentages zich reeds 5 jaar heeft kunnen handhaven, geleidelijk aan verdergaande differentiaties heeft laten zien met hogere maxima en met een toenemend deel van de import in de hogere tariefklassen.

Het lijkt niet waarschijnlijk, dat dit systeem met zijn groeiende invloed op de ontwikkeling van de binnenlandse industrie en zijn belangrijke betekenis als bron van inkomsten voor de Overheid, binnen afzienbare tijd zal kunnen verdwijnen. Varianten van het systeem, waarbij een rechtstreeks verband wordt gelegd tussen de opbrengst aan de exporteur en de kosten van de importeur, zijn daarentegen telkens opnieuw beproefd en losgelaten. Het certificatenstelsel, dat begin 1950 in werking trad en in opzet de verst doorgevoerde uitwerking was van een geloof in een automatisch werkende en op een natuurlijk evenwicht aansturende reguleerder, heeft in de praktijk zelfs nimmer een fluctuerende certificatenkoers gekend <sup>9)</sup>. Dat kan men van het BPE-systeem niet zeggen!

|                          |     |      |      |      |     |      |      |      |      |       |
|--------------------------|-----|------|------|------|-----|------|------|------|------|-------|
| BPE's oude stijl .....   | 9/8 | 15/8 | 21/8 | 28/8 | 5/9 | 12/9 | 19/9 | 26/9 | 3/10 | 10/10 |
| BPE's nieuwe stijl ..... | 190 | 145  | 142½ | 152½ | 165 | 125  | 65   | 85   | 95   | 92½   |
|                          |     |      |      |      | 260 | 230  | 170  | 185  | 195  | 192½  |

Belangrijker voor ons was, dat in tegenstelling tot de verwachting (zie de paragraaf „Misverstanden") de koers beneden het niveau kwam, dat voor rubber bij 185 à 195 ongeveer gelijke uitkomst zou geven als een koers van 125 voor BPE's oude stijl. Blijkbaar was met de wijziging van 3 september het idee van koersbodem losgelaten! Dit bracht ons ertoe te trachten enige indruk te krijgen van de mogelijke consequenties van een geheel vrij fluctuerende BPE-koers; consequenties, die — binnen het kader van *praktisch denkbare* variaties in de vooronderstelling der analyse — *zeer ver* uiteen zouden kunnen lopen. Een van de oorzaken der wijd uiteenlopende mogelijke gevolgen

<sup>9)</sup> Zie schr.: „Het certificatenstelsel in Indonesië", Vorkink, Bandung-Den Haag 1951 en „De afschaffing van het certificatenstelsel", Bohn, Haarlem 1952.

was: het effect van schommelingen in de buitenlandse prijzen (vooral van exportprodukten) op de opbrengsten voor exporteurs en op de afgifte van BPE's. Door het koppelen van de prijs die de importeur voor bepaalde goederen betalen moet, aan de opbrengst die de exporteur krijgt, kan speculatie in BPE's gemakkelijk leiden tot zeer labiele situaties, waarin betrekkelijk „kleine oorzaken grote gevolgen hebben"; nu eens ten goede, dan ten kwade.

Het heeft geen zin langer stil te staan bij de uitkomsten van dit pogen in de mogelijkheden en de risico's van een volkomen vrij fluctuerende BPE-koers door te dringen. 6 oktober besloot de Monetaire Raad „de Bank Indonesia op te dragen te voorkomen, dat de koers beneden de 190 pCt. zou komen". De looptijd van alle BPE's werd verlengd tot ten minste 28 februari 1957 en tenminste 4 maanden na datum van afgifte. Voorts verklaarde de Minister van Financiën „dat een andere maatregel om de koers van de BPE te doen stijgen zal bestaan uit ruimere faciliteiten, die men kan verkrijgen bij het gebruik van BPE's voor reizen naar het buitenland". En hiermede werden opnieuw wijzigingen geïntroduceerd, met belangrijke gevolgen voor de uitwerking van het systeem.

#### *Intuïtie en geluk.*

Wijzigingen, vooral van de laatste soort, kunnen er nog vele komen. Mede hierdoor ontbreekt aan de vooronderstellingen, ten grondslag liggende aan analyses over de mogelijke gevolgen van bepaalde overheidsmaatregelen, al spoedig die mate van overeenstemming met de werkelijkheid, welke noodzakelijk is om aan de conclusies enige praktische betekenis te kunnen toekennen.

Wij konden niet enthousiast zijn over het BPE-systeem met een vrij fluctuerende koers. Nu is inmiddels het fluctueren naar beneden beperkt tot een koers 190, de looptijd verlengd en de gebruiksmogelijkheid van de BPE's vergroot. Men kan ernstige bezwaren aanvoeren tegen het feit, dat de ene verandering in de regelen van het internationale geld- en goederenverkeer nauwelijks bekend was, als de volgende al weer voor de deur stond. Vast staat dat ook tegen het thans bestaande geheel van regelen min of meer belangrijke en gerechtvaardigde bedenkingen zijn in te brengen. Maar dat geldt voor talloze regeringsmaatregelen en niet alleen in Indonesië. Vrijwel elke regering probeerde het beter te doen dan de vorige. Elke verandering had haar voor en tegen. Of de verandering een verbetering was, was slechts zelden bij voorbaat te zeggen. Niet alleen omdat het zo moeilijk was een voorspelling te doen van de uitwerking, die de verandering onder de gegeven omstandigheden zou hebben. Meer nog omdat die omstandigheden tijdens de werking van het systeem niet onveranderd bleven, maar voortdurend zich wijzigden en wel in zodanige mate soms, dat de aan een bepaalde politiek ten grondslag liggende vooronderstellingen geheel niet meer overeenkwamen met de realiteit. Hierdoor kon een in opzet minder gelukkig systeem door veranderingen in de data een betrekkelijk gunstige uitwerking hebben; en omgekeerd.

Het is in principe mogelijk na te gaan onder welke specifieke omstandigheden een stelsel de beste resultaten voor Indonesië oplevert. Slechts een beperkt deel van deze omstandigheden is van overheidswege te veranderen. Het is denkbaar na te gaan in hoeverre de Overheid door verandering te brengen in de omstandigheden, die zij min of meer kan beïnvloeden, de werking van het stelsel kan verbeteren... *gegeven* bepaalde vooronderstellingen omtrent de omstandigheden, die zij *niet* in de hand heeft. De kans is groot, dat vóór het onderzoek naar de door de

Overheid te brengen veranderingen beëindigd is, de *niet* door haar te beïnvloeden omstandigheden reeds zo zeer gewijzigd zijn, en zo zeer afwijken van de vooronderstellingen van het onderzoek, dat de conclusies van het onderzoek waardeloos worden.

„The marginal utility of *not* bothering about marginal utility” is groot in vele sectoren van het economisch leven in Indonesië. De zakenman en de politicus met een beetje feeling en de durf snel te handelen als „zijn omstandig-

heden” veranderen, boekt hier al spoedig betere resultaten, dan zijn collega, wiens intellectuele potenties hoger maar wiens intuïtieve gaven geringer ontwikkeld zijn. De theoreticus wordt dan voorzichtig met doelmatigheids-oordelen. Mogen de omstandigheden waaronder het nieuwe stelsel werkt zich zodanig ontwikkelen, dat de zwakke en gevaarlijke kanten van het systeem geen belemmering zullen zijn voor het bereiken van goede resultaten.

Djakarta, 17 oktober 1956.

Prof. Dr. A. KRAAL

## Surinaamse kanttekeningen

(3e kwartaal 1956)

### *Ontwikkeling machinale landbouw.*

Naar aanleiding van een hernieuwd bezoek aan Wageningen en Nickerie, thans juist tijdens de voornaamste oogsttijd van de rijst, wordt ditmaal wat langer stil gestaan bij dit onderwerp. Aannemende dat de organisatorische voorgeschiedenis voldoende bekend is kan hierbij volstaan worden met het constateren, dat zich thans twee nauw met elkaar samenwerkende lichamen met de machinale landbouw bezighouden, en wel de Stichting voor de Ontwikkeling van de Machinale Landbouw in Suriname (S.M.L.) en de Stichting Experimentele Landbouwbedrijven (S.E.L.), waarbij het dagelijks beheer der tot de S.E.L. behorende landbouwobjecten wordt gevoerd door beheerders onder leiding van de Directeur der S.M.L. in Suriname.

Het belangrijkste object, de machinale rijstbouw, is geheel geconcentreerd in het district Nickerie, alwaar zich zowel het Wageningen-project als het Bedrijf voor Landbouwkundig Onderzoek bevinden. Het laatste is gevestigd in de Prins Bernhard polder van de S.E.L. op enkele kilometers van het stadje Nieuw Nickerie en naar verhouding gemakkelijk vanuit Wageningen bereikbaar. Dit is feitelijk het agrarisch laboratorium van Wageningen.

Voortbouwende op de kort voor de oorlog aangevangen proefnemingen van het Ingenieursbureau Van Dijk elders in Nickerie is dit onderzoekingsbedrijf thans reeds zover, dat voor goede kwaliteitsrijst opbrengsten worden verkregen van 5 à 6 ton padi per ha op de proefvelden, wat scherp afsteekt tegen een gemiddelde opbrengst van 2,8 ton per ha in geheel Suriname in 1953. Ook het percentage ongebroken rijst uit de padi-opbrengst is aanmerkelijk gestegen.

Dit resultaat werd verkregen door een vèrgaande selectie van de zaaipadi, onkruid- en ongediertebestrijding en verbetering van de cultuurmethode. In tegenstelling tot het traditionele planten van de bibit, is men na vele experimenten gekomen tot een zeer rationele machinale zaaimethode. Bij een economisch verantwoorde mechanische rijstbouw worden de maximale opbrengsten nog niet bereikt, doch het blijkt toch, dat een optimale opbrengst van 5 ton mogelijk kan zijn. Zo bereikte de oogst van dit jaar op de reeds iets oudere velden van de Prins Bernhard polder een gemiddelde van 3,7 ton per ha, wat in 1957 vermoedelijk tot ongeveer 4 ton opgevoerd kan worden.

Te Wageningen wordt thans de verdere ontginning met kracht ter hand genomen, waarbij de werkwijze enigszins afwijkt van de eerder gevolgde. Het terrein bestaat nl. uit hoofdzakelijk grasmoeras met hier en daar lichte en middenzwarte houtopstand. De onderscheiden percelen worden thans niet meer in liggingsvolgorde ontgonnen,

doch naar gelang van de ontginningsmogelijkheid. Graszwamp (-moeras) is snel in cultuur te brengen, terwijl zwaardere opstand meer bewerking vereist voor het bouwrijp maken. Deze percelen worden daarom thans eerst aan een vergiftigingsperiode onderworpen en in het volgende of daaropvolgende jaar schoon en bouwrijp gemaakt. Deze methode heeft twee grote voordelen. Snel producerende percelen kunnen eerder ingezaaid en dus geoogst worden. Zware percelen worden hoofdzakelijk door de natuur zelf ontgonnen, wat vooral van belang is bij de ontwatering, daar zich na de vergiftiging van de houtopstand een dichte, bladrijke vegetatie ontwikkelt, die grote hoeveelheden water verdampt. Het eerste geeft eerder een geldopbrengst en het laatste is goedkoper en geeft tevens een betere grond voor de eerste oogst. Beide factoren werken dus aanmerkelijk besparend op het budget van de inlooperperiode.

De eerste polder van 5.900 ha is thans vrijwel gereed en zal in de loop van 1957 geheel in produktie zijn. In datzelfde jaar wordt een aanvang gemaakt met de research-werkzaamheden voor de tweede polder, welke vermoedelijk 9.000 ha groot zal worden. Van de eerste polder is thans reeds ruim 4.000 ha in produktie, waarvan nog een gedeelte juist ontgonnen en dus ongunstig in opbrengst. Ondanks dit feit en de ongunstig zware regenval tijdens de aan de gang zijnde oogst wordt een opbrengst verwacht van bijna 3 ton padi per ha. Uit het totaal van 12.000 ton padi kan rond 8.000 ton cargorijst verwacht worden, wat ongeacht het deel, dat ter plaatse tot witte rijst wordt verwerkt, ongeveer Hf. 4 mln. f.o.b. opbrengt. Dit resultaat is des te gunstiger, wanneer men bedenkt dat te Wageningen 4 oogsten per 3 jaar mogelijk zijn tegen één oogst per jaar bij de bevolkingslandbouw.

Dat de oogst per ha groter zal zijn dan in 1954 (2,7 ton padi per ha), heeft in hoofdzaak drie oorzaken. Ten eerste is een deel der percelen thans reeds enkele jaren in produktie, wat een betere grondbewerking mogelijk maakte, o.a. door een betere afwateringsmogelijkheid ten gevolge van het reeds vlakker liggen der percelen; ten tweede wordt met betere zaaipadi uit de Prins Bernhard polder gewerkt (van het Bedrijf L.O.) en ten derde wordt thans reeds voortgebouwd op de bemestingsproeven in bovengenoemd bedrijf. Zowel bemesting met kunstmest als met een groenbemester, in het bijzonder *Crotalaria*, gaven gunstige resultaten te zien. Gedurende de eerste jaren veroorzaakte de bemesting ten gevolge van de aanwezigheid van pegasse veelal een negatief resultaat. Eerst sedert 1955 bleken in de Prins Bernhard polder de bemestingsresultaten dermate gunstig, dat thans op grote schaal proeven kunnen worden genomen op pegasse vrije klei.

De oogstmachines (Massey Harris Combines) hadden

het door het moeilijke terrein zwaar te verduren. Zij bleken eerst te voldoen na een betrekkelijk ingrijpende ombouw, waardoor dit jaar alle velden zonder achterstand konden worden geoogst. De nieuwste modellen vergaren niet meer in zakken doch in bulk en zijn voorzien van een kleine elevator, die de padi in de lichters of transportwagens spuit. Dit geeft een belangrijke arbeidsbesparing. Aangezien voor het stro nog geen economische aanwending gevonden is wordt vrij hoog gemaaid, wat gezien de terreingesteldheid sneller werkt dan laag maaien.

Het zeer hoge siliciumgehalte van het kaf stelt de verwerkingsbedrijven voor bijzondere problemen. Aanvankelijk sleten vooral de bochten in de transportbuizen, de bladen in de sorteermachines en de carborundschijven in de slijperij reeds binnen korte tijd totaal uit. Dit probleem tracht men op te lossen door enerzijds een padi-varieteit te kweken met minder hard kaf en anderzijds met technische verbeteringen in de verwerkingsbedrijven. Zo wordt de grote slijtage tijdens de vóór-sortatie grotendeels ondervangen door lucht-sortatie. Momenteel is het reeds zover, dat alleen nog de transportbuizen een probleem vormen.

De oorspronkelijk geraamde kosten per ha inclusief de verwerkingsbedrijven en de sociale voorzieningen bleken te laag te zijn, enerzijds door de stijging van het prijspeil en anderzijds door de in de beginjaren te hoog opgevoerde overheadkosten en enkele mistastingen. Voor de tweede polder wordt thans Hf. 6.000 à Hf. 7.000 aangehouden in plaats van de aanvankelijke Hf. 5.000 per ha bouwland. Hoewel het thans nog niet mogelijk is een pachtwaarde per ha te bepalen achten wij het goed, reeds thans te wijzen op een duidelijke splitsing in de uitgaven van de Stichting in de volgende groepen:

- 1) kosten bouwland inclusief boerderijen, werktuigen en machines;
- 2) kosten verwerkings- en haven- en transportbedrijven;
- 3) beheerskosten;
- 4) sociale voorzieningen;
- 5) directe verliezen.

Het zal duidelijk zijn, dat de sub 4) en 5) genoemde posten zonder meer à fonds perdu moeten worden gebracht. De onder 1), 2) en 3) gemaakte kosten dienen de basis te vormen voor een rentabiliteitsberekening van het bedrijf. En uiteindelijk zal de te behalen prijs van het produkt (rijst en nevengewassen, welke laatste momenteel terecht nog op de achtergrond staan) bepalen of het project als rendabel mag worden beschouwd. In dezen zijn momenteel de externe factoren gunstig, daar de moeilijkheden rond het Suezkanaal de Oostaziatische producenten relatief een nadeel bezorgen. Juist de graving van het Suezkanaal was destijds één der factoren die het produkt van die jaren, de suiker, voor West-Indië de laatste genadeslag gaf ten gunste van de Oost.

Tot slot nog een opmerking dezerzijds. Het project is opgezet met een bepaalde bedrijfsvorm voor ogen. Het gehele areaal dient verpacht te worden aan kapitaalcrachtige middenstandsboeren, terwijl voor de verwerkingsbedrijven uiteindelijk een coöperatieve vorm gedacht is. Voor de bestaande polder zijn reeds geïnteresseerde boeren aangetrokken en teneinde een risicospreiding te verkrijgen wordt in een afzonderlijke research gezocht naar rendabele nevengewassen. Een dergelijke risicospreiding blijft voor middenstandslandbouw altijd gewenst. Voor de thans geplande opzet zal deze gedragslijn zeker de richtsnoer blijven. Doch geeft dit project ook niet het tastbare bewijs, dat rijst een produkt is, dat geschikt

is voor ondernemingslandbouw? Commercieel zal dit zeker mogelijk zijn, vooral nu een groot deel van het kostbare landbouwkundige onderzoek reeds verricht is. En ook sociaal is het van belang, daar in de tropische ondernemingslandbouw ook plaats is voor niet-kapitaalcrachtige planters, waarbij valt aan te tekenen, dat juist deze categorie groot is bij zowel de lokale als bij de emigratiezoekende Nederlandse planters.

In ieder geval is het voor de economist van belang, dat aangetoond is, dat wetenschappelijk gedreven rijstbouw mogelijk is en voordelen biedt boven de eveneens noodzakelijke en gewenste bevolkingslandbouw. Deze laatste is tevens in de gelegenheid, zijn produktiewijze op te trekken aan het gegeven voorbeeld.

#### *Citrusexport.*

Na langdurige onderhandelingen werd, voorlopig voor één jaar, voor de oogst 1956 een exportgarantieregeling door de Overheid in het leven geroepen. Deze komt in het kort hierop neer, dat planters, die aan bepaalde technische eisen voldoen en zich aan een zekere controle willen onderwerpen, zich kunnen verbinden tot het leveren van hun gehele oogst sinaasappelen en grapefruits via de Surinaamse Citrus Centrale. Hun wordt daarbij een minimum-prijs van Sf. 4,75 f.o.b. per krat gegarandeerd, terwijl een eventuele meerprijs gedeeltelijk in een garantiefonds wordt gestort en gedeeltelijk aan de planter uitbetaald. Van Nederlandse zijde werd medegewerkt, doordat boven de tariefpreferentie van 50 pCt. het gehele invoerrecht werd geschorst voor uit Suriname afkomstige sinaasappels en mandarijnen, welke tussen 1 augustus en 14 oktober 1956 in Nederland zouden worden ingevoerd.

Behalve de plantages van de Rotterdamse Jamin-groep sloten vrijwel alle planters zich bij deze regeling aan en na enige onderhandelingen werd de gehele oogst 1956 opgekocht door een Rotterdamse importfirma. Reeds in augustus deden de eerste geruchten de ronde, dat het bederfpercentage zeer hoog was, waardoor de contractant een groot verlies op deze transactie zou lijden. Naar aanleiding hiervan onderzocht het ANP deze kwestie op verzoek van het ANP-Suriname, en werden proeven genomen door de Afdeling Tropische Producten van het Tropeninstituut. Inderdaad is gebleken, dat men dit jaar er nog niet in geslaagd is tot bevredigende resultaten te komen. Thans wordt getracht, de exportgarantieregeling voor vier jaar te verlengen, binnen welke periode het mogelijk moet zijn, zowel teelt als verpakking dusdanig op te voeren, dat het exportfruit op internationaal peil komt.

Het zgn. *Pinus-ontwerp* werd door de Staten goedgekeurd. Dit betekent, dat Van Gelder binnenkort kan beginnen met het reeds aangekondigde pinusproefbedrijf op savanneterreinen, ongeveer 50 km ten zuiden van Paramaribo. Bij gunstige resultaten is het de bedoeling, 40.000 ha met pinus te beplanten en het hout tot papier te verwerken.

Ook de *Billitonmaatschappij* zal intensiever in Suriname gaan werken sedert deze maatschappij een overeenkomst sloot met een viertal buitenlandse maatschappijen. De bauxietafzet vormt thans geen probleem meer en het blijkt noodzakelijk nieuwe ertslagen te exploreren.

De met de *Amstelbrouwerij* gelieerde *Surinaamse Brouwerij* blijkt na nog geen jaar produktie reeds te klein om de vraag te kunnen bevredigen. Er wordt thans Hf. 500.000 aan nieuwbouw geïnvesteerd.

In financiële kringen heerst enige beroering vanwege de geruchten inzake een te verwachten devaluatie. Na een



aanvankelijke ongelukkige publikatie van de betrokken Minister werd, evenals op de Antillen, duidelijk aange- toond, dat er onder de huidige omstandigheden geen sprake van kan zijn. Dit hebben de feiten inmiddels be- wezen. In ieder geval worden op de „zwarte” valutamarkt de Britse Guyanese dollars en de Franse franken (voor Cayenne) met een disagio verhandeld, de laatste zelfs tussen 20 en 40 pCt.

Al met al blijken er thans voldoende mogelijkheden voor een uitbouw van de economische basis van Suriname, al kunnen enkele remmende factoren, zoals de politieke instabiliteit en het recente notariaatsfaillissement tijdelijk een sombere schaduw over de situatie werpen.

Paramaribo, oktober 1956.

G. C. A. MULDER.

## INGEZONDEN STUK

### The effect of Benelux on Belgian-Dutch trade

*De heer F. J. Clavaux te Rotterdam schrijft ons:*

In „Economisch-Statistische Berichten” van 18 juli jl. heeft de heer Kristein, in navolging van Dr. Hartog, Prof. Polak en Prof. Tinbergen een poging gedaan om de invloed van de Benelux op de toegenomen Nederlandse invoer uit België na de oorlog nader te bepalen.

Hartog ging er destijds vanuit, dat de gehele stijging van het aandeel van België in onze invoer sedert de voor- oorlogse jaren als Benelux-effect ware te beschouwen. Deze veronderstelling kwantificerend, komt men tot een invloed van de Benelux op de Nederlandse invoer uit

België van  $\frac{(17-11) \text{ pCt.}}{17 \text{ pCt.}} = \frac{6}{17}$  of 35 pCt.

Onze invoer uit België beloopt nl. de laatste jaren ge- middeld 17 pCt. van onze totale invoer en in de voor- oorlogse jaren steeds ongeveer 11 pCt.

Polak wees erop, dat deze veronderstelling weinig reëel was, aangezien ook de handel van en met andere kleine en middelgrote Westeuropese landen in ongeveer dezelfde mate sedert de vooroorlogse jaren is gestegen, zodat het Benelux-effect in feite waarschijnlijk aanmer- kelijk lager zal liggen dan door Hartog wordt aange- nomen.

Tinbergen, die recentelijk hiernaar ook een onderzoek heeft ingesteld, constateert, mede naar aanleiding van de discussie Hartog-Polak, dat er wel een Benelux-effect is, doch dat een veel diepergaand onderzoek nodig is om de omvang hiervan vast te stellen. Uit een en ander mag wel worden geconcludeerd, dat de uit Hartogs veronder- stelling voortvloeiende 35 pCt. als een maximum is te beschouwen. Kristeins berekeningen leiden echter tot het resultaat dat ca. 50 pCt. van de huidige Nederlandse invoer uit België aan de Benelux is toe te schrijven. Dit komt erop neer, dat zonder de Benelux het aandeel van België in onze invoer zelfs zou zijn gedaald en wel van 11 pCt. tot 8½ pCt. (50 pCt. van 17 pCt.), hetgeen vooral in het licht van de door Polak naar voren gebrachte gegevens als vrij onwaarschijnlijk moet worden be- schouwd.

In dit verband kan nog gewezen worden op het feit, dat de stijging van de uitvoer van de kleinere Westeuro- pese landen in totaal en ook onderling, haar tegenhanger vindt, in een relatieve daling van de uitvoer van de drie

grote Westeuropese landen, zoals onderstaande tabel doet zien:

### Procentuele samenstelling van de Westeuropese uitvoer.

|  | 1928 | 1937 | 1950 | 1955 |
|--|------|------|------|------|
| Engeland, (W-)Duitsland en Frankrijk . . . . . | 66   | 61   | 58   | 56   |
| Nederland en België . . . . .                  | 12   | 14   | 15   | 16   |
| Overige Westeuropese landen . . . . .          | 22   | 25   | 27   | 28   |
| Totaal . . . . .                               | 100  | 100  | 100  | 100  |

Het jaaroverzicht „International Trade 1955” (blz. 92, 93) van het G.A.T.T. wijst ook op dit verschijnsel en suggereert o.a. dat de kleinere landen voordeel hebben getrokken uit hun relatief lage tarieven, waardoor een zo goedkoop en efficiënt mogelijke productie werd bevor- derd, als gevolg waarvan de concurrentiekracht is ver- sterkt.

Wat betreft de door Kristein gevolgde statistische methodiek bij het door hem ingestelde onderzoek kan men niet aan de indruk ontkomen, dat deze gezien het globale karakter van het grondmateriaal (de handels- statistiek) te gecompliceerd van opzet is. Het cijfermateri- aal van de handelsstatistiek laat nl. in het algemeen niet toe om ten aanzien van ingevoerde eindprodukten, zoals textielprodukten, machines, verfstoffen, enz. vast te stellen of de aan België betaalde prijs ten opzichte van de totaal betaalde prijs verschilt en aan welke wijzigingen deze verschillen van het ene jaar op het andere onderhevig zijn. Het is zelfs uiterst moeilijk om voor deze produkten een nauwkeurig inzicht in het totale prijsverloop te verkrijgen. Bovendien is het aantal gegevens (jaren) waarop de re- gressievergelijkingen worden gebaseerd, vooral ten aanzien van de na-oorlogse periode wel erg klein. Belangrijker is echter te constateren, dat de benaderingswijze door Kristein in wezen niet verschilt van die van Hartog, die niet meer beoogde dan een eerste globale indruk te ver- schaffen. Zij gaat er nl. ook van uit dat het — zij het op andere wijze gemeten — verschil, tussen de Nederlandse invoer uit België vóór en na de oorlog, zonder meer als Benelux-effect is te beschouwen en laat dus de mogelijk- heid dat ook andere factoren tot een structurele veran- dering hierin hebben bijgedragen, buiten beschouwing.

## BOEKBESPREKING

*K. J. Groeneveld, ec. drs.: Algemene bedrijfseconomie. Deel I en II. Uitg. H. E. Stenfert Kroese N.V. Leiden 1955/1956, resp. 311 en 324 blz., geb. f. 9,75 per deel.*

Van een reeks van vier, onder de titel „Algemene bedrijfseconomie” van de hand van K. J. Groeneveld, is onlangs een tweetal delen verschenen, terwijl de delen drie en vier spoedig zullen volgen.

Wanneer iemand als Groeneveld, gezien de herinnering die vele „Rotterdamers” aan hem bewaren, overgaat tot publikatie van een werk in vier delen, dan verwacht men meer dan zo maar een leerboek. En in deze ver- wachting wordt men niet teleurgesteld. Hier is een werk over bedrijfseconomie ontstaan met een geheel eigen karakter, in verschillende opzichten.

In de eerste plaats is het een „Rotterdams” boek, dat zijn eigen plaats inneemt naast de vele „Amsterdams” geörienteerde werken, waarmee wij reeds vertrouwd

zijn. Van een schrijver, die „Rotterdam” zo door en door kent, alleen al doordat hij vele „Rotterdamers” de weg naar kandidaats- en doctoraal examen effende, hadden wij ook niet anders verwacht.

Maar „Rotterdams” is ook de volkomen ondogmatische geest, waarmede Groeneveld — het moge enigszins paradoxaal klinken — een bewijs te meer levert dat er niet zoiets bestaat als een „Rotterdamse school”.

Het eigen karakter spreekt evenwel het meest uit de wijze waarop de vraagstukken worden gesteld. Reeds in de titel ligt het streven van de auteur opgesloten. Hier wordt geen uiteenzetting gegeven van op traditionele wijze gerangschikte hoofdstukken van de bedrijfs-economie — kostprijs, financiering, resultatenleer enz. —, waarbij verschillende data aan de algemene leer der economie worden ontleend. Groeneveld geeft *de* economie, voor zover deze voor het bedrijf relevant is. Niet een bedrijfsleer, evenmin een dochterwetenschap van de algemene leer der economie, maar als het ware een synthese, een „brug” zoals de schrijver zelf ergens zegt.

Daarmede is een omvangrijk werk ontstaan. Alleen reeds de eerste twee delen omvatten ruim 600 bladzijden. Al lezend herontdekt men menige gedachte uit het college van verschillende hoogleraren — Polak, Goudriaan, Wisselink, Ten Doesschate, Bakker en anderen — en men verbaast zich steeds weer over de breedte van het bestreken terrein. Maar alles wat men leest hoort in het boek thuis. Het betoeg is evenwichtig en gaaf.

Deel I geeft na een tamelijk theoretische verkenning van het te behandelen onderwerp een beschrijving van het bedrijfsleven en besluit met een analyse van de economische problematiek. Deel II begint met een overzicht van de economische associatievormen om vervolgens deze te toetsen aan de economische doelstellingen, daarmede aansluitend bij het slot van het eerste deel. De daarna volgende hoofdstukken zijn een geleidelijke verdieping van het voorafgaande.

Met name de bedrijfstak-beschrijving zouden wij niet gaarne hebben gemist; juist op het punt van de beschrijving hebben wij in de ons bekende literatuur vaak een leemte gevoeld, die weliswaar aangevuld kon worden door het bestuderen van een boek over Organisatie en Techniek van den Handel, doch het pleit voor het algemene karakter van het werk van Groeneveld, dat hij al datgene wat voor zijn betoog belangrijk is, in een logisch geheel heeft opgenomen. Daarbij geeft de schrijver blijk van een uitgebreide kennis van de praktijk waarvan de verwerking zijn theoretische uiteenzettingen verlevendigt en belangrijk verduidelijkt.

De schrijver heeft zich geen eenvoudige taak gesteld. Het werk dat ontstaan is, is dan ook evenmin eenvoudig. Het zij uitdrukkelijk vooropgesteld, het geheel is glashelder geschreven en de voorbeelden spreken aan. Wij konden ons echter herhaaldelijk niet aan het gevoel onttrekken dat de opzet, zoals Groeneveld die heeft gekozen, vele didactische voordelen mist van de traditionele indeling. Voor beginnenden zal het daarom waarschijnlijk een moeilijk boek blijken en opleiders die „Algemene bedrijfseconomie” bij het onderwijs willen gebruiken — en wij denken dan vooral aan het onderwijs voor praktijk-examens — zullen er wellicht goed aan doen met hun leerlingen eerst een elementair leerboek door te werken. Maar dan biedt „Algemene bedrijfseconomie” ook een zeer aantrekkelijke bron voor studie, waarvan de aantrekkelijkheid nog sterk wordt verhoogd door de vragenlijsten aan het einde van ieder hoofdstuk.

Een klein puntje van kritiek zij ons nog vergund. Het is waarschijnlijk de omvang, die de schrijver parten heeft gespeeld — men kan niet 600 bladzijden hoogtepunten volhouden — maar hier en daar troffen wij een zin aan die qua constructie niet helemaal geslaagd was. Ook andere kleine schoonheidsfouten zouden bij een eventuele tweede druk wellicht weggenomen kunnen worden. Zo schrijft men bijv. De Nederlandsche Bank met hoofdletter D en sch.

Tegenover de algehele indruk zijn dit opmerkingen van totaal ondergeschikt belang en wij menen dan ook dat Groeneveld met zijn boek een zeer waardevol werk aan onze bedrijfseconomische literatuur heeft toegevoegd.

's-Gravenhage.

A. G. TER HENNEPE.

## - GELD- EN KAPITAALMARKT

### De geldmarkt.

Bij de bedrijfsbegroting is één der praktische eisen, dat men geen normen moet stellen, die de betrokkenen als zij ijverig en van goeden wille zijn, toch niet kunnen halen. Waarschijnlijk op grond van dergelijke overwegingen verlaagde De Nederlandsche Bank het verplichte minimum-kaspercentage der banken voor de nieuwe periode (22 oktober t/m 21 november) met 2 pCt. tot 7 pCt.; het geblokkeerde bedrag aan bankmiddelen daalde hierdoor van ca. f. 450 mln. tot ca. f. 350 mln.

Met deze verlaging maakte de Centrale Bank een hoefse buiging in de richting van het bankwezen, uit welks midden de laatste tijd herhaaldelijk op een reductie van het kaspercentage was aangedrongen. Werd op deze wijze het — door de kaspercentageregeling in het leven geroepen — „liquiditeitstekort” der banken met ca. f. 100 mln. verminderd, de in de vorm van debetrente van de boosdoeners geheven boete werd anderzijds in het kader van de jongste discontoverhoging met ½ pCt. per jaar verhoogd.

De effectiviteit van laatstgenoemde discontoverhoging, veroorzaakt door het op grote schaal (moeten) terugvallen der banken op De Nederlandsche Bank, kwam de afgelopen week tot uiting in de stijging van diverse marktrentevoeten (de term „markt” met vele korrels zout te nemen). Zo steeg het marktdisconto van drie-maandsschatkistpapier tot  $3\frac{3}{8}-\frac{1}{2}$  pCt., de rente voor kasgeldleningen aan gemeenten tot  $3\frac{7}{8}$  pCt. voor drie maanden en tot  $4\frac{1}{4}$  pCt. voor een jaar looptijd. Callgeld, officieel — als relikwie aan de vervlogen dagen der goedkoop-geldpolitiek ter geldmarkt — nog steeds op  $1\frac{1}{2}$  pCt. gefixeerd, kwam niet-officieel op  $3\frac{1}{2}$  à  $3\frac{3}{4}$  pCt. per jaar. De meeste banken verhoogden de afgelopen week hun creditrente voor tegoed in rekening-courant en voor onmiddellijk opzegbare deposito's tot 1 pCt. per jaar.

### De kapitaalmarkt.

De maandenlange stabiliteit op de aandelenmarkt werd gedurende de verslagweek in nederwaartse richting doorbroken; de algemene aandelenindex van A.N.P.-C.B.S. bereikte met een stand van 207,3 een sinds februari van dit jaar niet meer geregistreerd laagniveau. Zoals uit de cijfers van onderstaand koerslijstje blijkt, vond de daling over de gehele linie plaats. De oorzaak van de neerslachtige stemming werd vooral gezocht in de jongste discontoverhoging. Nu het geloof in dividendverhogingen in 1957 (over 1956) begint te tanen, zulks vooral i.v.m. verwachtingen omtrent nieuwe loonronden, belasting-

verhogingen en prijsstabilisatie, is de markt nogal gevoelig geworden voor stijgingen van de rentestand. Dat ook de internationale politiek een woordje meespreekt, bleek uit de deprimerende werking van een (onjuist) gerucht in het laatste uur van de laatste beursdag van de week, volgens hetwelk men Koning Hoessein van Jordanië naar het leven zou hebben gestaan.

De reeds direct in financiële kringen geopperde mening, dat de nieuwe Minister van Financiën geen vriend der effectenbezitters is, heeft deze zijnerzijds zo snel hij kon bevestigd in de vorm van een aankondiging in de Regeringsverklaring, dat een onderzoek zal worden ingesteld naar de „wenselijkheid en uitvoerbaarheid van een belasting op rechtstreekse vermogensvermeerderingen”. In beleggerskringen wordt in dit verband reeds gespeculeerd — wellicht enigszins voorbarig — over de vraag of hier van een herleving van de speculatiewinstbelasting, van Germaanse origine, of van de Lieftinckiaanse vermogensaanwasbelasting sprake zal zijn.

Op de obligatiemarkt had de discontoverlaging enige koersdaling ten gevolge, echter, slechts van beperkte omvang; dit laatste mede i.v.m. de overweging dat nu de kans op nieuwe emissies met het daarmee gepaard gaande koersdrukkend effect verkleind was. In elk geval verstomden de gesprekken over een herleving van de laag-rentepolitiek geheel.

Even onverwacht als na de victorie van de befaamde 4 $\frac{1}{4}$  pCt. uitgifte Haarlem zes nieuwe gemeente-emissies ten bedrage van f. 29 mln. eensgezind op het tapijt waren verschenen, even plotseling verdwenen zij alle zes als bij toverslag van het toneel, daar zij i.v.m. de discontoverhoging werden ingetrokken. In 1952 ging zo iets anders. Toen werden de door het belegend publiek versmade 4 $\frac{1}{4}$  pCt. gemeente-emissies aan de lopende band genomen door levensverzekeringmaatschappijen en andere grote institutionele beleggers, met behulp van (goedkoop) krediet, hun door de banken onder de naam van voorfinanciering daartoe verstrekt. Op deze wijze werd toen een stijging van de rentestand boven 4 $\frac{1}{4}$  pCt. verhinderd, en aldus het de Ministers zo dierbare rentegamma gered. Thans zijn de banken die zelf in liquiditeitsnood zitten, niet in staat op dergelijke manier met geldmarktmiddelen de kapitaalmarkt te „steunen”. Twijfel of het rentegamma het onder deze omstandigheden zal houden, stak daarom na de jongste discontoverhoging met dubbele kracht de kop op. Niet ten onrechte werd er echter anderzijds op gewezen, dat de Staat, wiens Schatkist thans door de enorme belastingbetalingen welgevuld is, nog wel enige pijlen op zijn boog heeft ter eventuele verdediging van het renteplafond. Zo zou hij bijv. de gemeenten met speciale voorschotten of met een verlichting van de consolidatievoorschriften voor korte schuld ter hulpe kunnen snellen. Weliswaar zou zulks niet bepaald passen in een politiek van uitgavenbeperking, ook door de Overheid, doch hierover zou slechts een kniesoor vallen.

| Aand. indexcijfers       | A.N.P.-C.B.S. | 12 okt. | 19 okt. | 26 okt. |
|--------------------------|---------------|---------|---------|---------|
|                          | (1953 = 100)  | 1956    | 1956    | 1956    |
| Algemeen .....           |               | 216,5   | 214,6   | 207,3   |
| Internat. concerns ..... |               | 294,0   | 290,8   | 280,4   |
| Industrie .....          |               | 165,4   | 165,3   | 160,4   |
| Scheepvaart .....        |               | 177,1   | 174,7   | 168,7   |
| Banken .....             |               | 135,1   | 135,0   | 127,8   |
| Indon. aand. ....        |               | 105,2   | 104,0   | 102,2   |

| Aandelen                | 12 okt. 1956      | 19 okt. 1956      | 26 okt. 1956      |
|-------------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| Kon. Petroleum .....    | 817 $\frac{1}{2}$ | 814 $\frac{1}{2}$ | 793 $\frac{1}{2}$ |
| Unilever .....          | 405 $\frac{3}{4}$ | 406               | 389               |
| Philips .....           | 286               | 281 $\frac{1}{2}$ | 265 $\frac{1}{2}$ |
| A.K.U. ....             | 249               | 237               | 226 $\frac{1}{2}$ |
| Kon. N. Hoogovens ..... | 335               | 336               | 327               |
| Van Gelder Zn. ....     | 220               | 218               | 206 $\frac{1}{2}$ |
| H.A.L. ....             | 197 $\frac{1}{2}$ | 195               | 191               |
| Amsterd. Rubber .....   | 75                | 74 $\frac{1}{2}$  | 74 $\frac{1}{2}$  |
| H.V.A. ....             | 98 $\frac{1}{2}$  | 96 $\frac{1}{4}$  | 93                |

| Staatsfondsen                     | 12 okt. 1956     | 19 okt. 1956     | 26 okt. 1956     |
|-----------------------------------|------------------|------------------|------------------|
| 2 $\frac{1}{2}$ pCt. N.W.S. ....  | 69 $\frac{1}{2}$ | 68 $\frac{1}{2}$ | 66               |
| 3-3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1947 ..... | 91               | 90 $\frac{1}{8}$ | 90 $\frac{1}{8}$ |
| 3 $\frac{1}{4}$ pCt. 1955 I ..... | 88 $\frac{3}{4}$ | 89 $\frac{1}{4}$ | 88               |
| 3 pCt. Grootboek 1946 .....       | 88 $\frac{1}{8}$ | 88 $\frac{1}{8}$ | 87 $\frac{1}{4}$ |
| 3 pCt. Dollarlening .....         | 95 $\frac{1}{2}$ | 94 $\frac{1}{4}$ | 93 $\frac{1}{4}$ |

| Diverse obligaties                                | 12 okt. 1956     | 19 okt. 1956     | 26 okt. 1956     |
|---|------------------|------------------|------------------|
| 3 $\frac{1}{2}$ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...       | 93               | 92               | 91 $\frac{1}{4}$ |
| 3 $\frac{1}{4}$ pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III | 85 $\frac{1}{2}$ | 86 $\frac{1}{4}$ | 85               |
| 3 $\frac{1}{2}$ pCt. Nederl. Spoorwegen .....     | 92               | 91 $\frac{1}{2}$ | 92               |
| 3 $\frac{1}{2}$ pCt. Philips 1948 .....           | 94 $\frac{1}{2}$ | 94               | 92 $\frac{1}{4}$ |
| 3 $\frac{1}{4}$ pCt. Westl. Hyp. Bank .....       | 87               | 87               | 84 $\frac{1}{2}$ |

J. C. BREZET.

## STATISTIEKEN

OPENBARE EMISSIES <sup>1)</sup>, UITLOTINGEN EN CONVERSIES <sup>2)</sup>, juli 1956<sup>3)</sup>

(in duizenden guldens)

|  | Emissies      |            |               | Afschrijfbare<br>gestelde obligaties en<br>pandbrieven | Conversies<br>obligaties en<br>pandbrieven |
|--|---------------|------------|---------------|--|--|
|  | Obligaties    | Aandelen   | Totaal        |  |  |
| <b>Binnenland:</b>                             |               |            |               |  |  |
| Staatsleningen Nederland .....                 | —             | —          | —             | 16.200   | —  |
| Staatsleningen Overzeese Rijks-<br>delen ..... | —             | —          | —             | —  | —  |
| Provincies .....                               | 10.000        | —          | 10.000        | 300  | —  |
| Gemeenten .....                                | 40.000        | —          | 40.000        | 964  | —  |
| w.o. premieleningen .....                      | 20.000        | —          | 20.000        | 25   | —  |
| Waterschappen .....                            | —             | —          | —             | 1  | —  |
| Bank voor Nederl. Gemeenten ..                 | 20.000        | —          | 20.000        | —  | —  |
| Hypotheekbanken .....                          | 4.925         | —          | 4.925         | —  | 23   |
| Bank- en kredietinstellingen ..                | 14.850        | —          | 14.850        | —  | —  |
| Industrie .....                                | —             | —          | —             | 52   | —  |
| Scheepvaart .....                              | —             | —          | —             | —  | —  |
| Kerkelijke en liefdadige instellingen          | 450           | —          | 450           | 98   | —  |
| Handel .....                                   | —             | —          | —             | —  | —  |
| Diversen .....                                 | —             | 300        | 300           | 146  | —  |
| <b>Algemeen totaal .....</b>                   | <b>90.225</b> | <b>300</b> | <b>90.525</b> | <b>17.761</b>  | <b>23</b>                                  |
| w.o. overheidssector .....                     | 50.000        | —          | 50.000        | 17.465   | —  |
| Bank v. Nederl. Gemeenten                      | 20.000        | —          | 20.000        | —  | —  |
| private sector .....                           | 20.225        | 300        | 20.525        | 296  | 23   |

<sup>1)</sup> Reële bedragen volgens stortingsdatum.<sup>2)</sup> De bedragen der niet uitgelote obligaties c.q. pandbrieven, welke afschrijfbaar werden gesteld, zijn niet bekend.<sup>3)</sup> Volgens datum van betaalbaarstelling.<sup>4)</sup> Bron: Statistisch bulletin van het C.B.S.WERKLOOSHEID <sup>1)</sup> <sup>2)</sup>

| Maand               | Totaal<br>aantal<br>werklo-<br>zen | waarvan    |          |                    |
|---------------------|------------------------------------|------------|----------|--------------------|
|                     |                                    | nijverheid | landbouw | losse<br>arbeiders |
| 30 sept. 1955 ..... | 26.800                             | 6.400      | 1.700    | 5.000              |
| 31 okt. 1955 .....  | 28.600                             | 7.000      | 2.400    | 5.400              |
| 30 nov. 1955 .....  | 36.000                             | 9.300      | 6.100    | 6.900              |
| 31 dec. 1955 .....  | 52.100                             | 14.800     | 11.500   | 10.300             |
| 31 jan. 1956 .....  | 53.900                             | 13.600     | 10.200   | 5.100              |
| 29 febr. 1956 ..... | 59.200                             | 15.000     | 12.400   | 5.800              |
| 31 mrt. 1956 .....  | 32.500                             | 6.200      | 3.300    | 2.500              |
| 30 april 1956 ..... | 24.500                             | 3.400      | 2.400    | 1.700              |
| 31 mei 1956 .....   | 18.400                             | 2.400      | 1.100    | 1.200              |
| 30 juni 1956 .....  | 18.800                             | 2.500      | 2.100    | 1.200              |
| 31 juli 1956 .....  | 21.100                             | 4.400      | 1.700    | 1.500              |
| 31 aug. 1956 .....  | 20.800                             | 4.200      | 900      | 1.300              |
| 30 sept. 1956 ..... | 19.800                             | 3.100      | 400      | 900                |

<sup>1)</sup> Ontleend aan het Statistisch Bulletin van het Centraal Bureau voor de Statistiek.<sup>2)</sup> Gegevens van arbeidsbureaus; afgerond op honderdtallen.

HOOFDPOSTEN VAN DE GECOMBINEERDE BALANSEN VAN  
DE 35 REPRESENTATIEVE, RESP. 4 GROTE NEDERLANDSE  
HANDELSBANKEN <sup>1) 2)</sup>

PRODUKTIE-INDEXCIJFERS <sup>1)</sup>

(1949 = 100)

|  | 35 banken |         | 4 banken <sup>2)</sup> |         | 31 banken |         |
|--|-----------|---------|------------------------|---------|-----------|---------|
|  | 1956      | 1956    | 1956                   | 1956    | 1956      | 1956    |
|  | juni      | juli    | juni                   | juli    | juni      | juli    |
| Kas, Ned. Bank, kassiers, giro-inst.; uitgezette daggeldleningen | 616,1     | 725,2   | 421,6                  | 472,0   | 194,5     | 253,2   |
| Nederlands schatkistpapier                                       | 1.483,9   | 1.458,0 | 1.992,2                | 1.955,2 | 606,5     | 617,6   |
| Nederlandse schatkistcertificaten                                | 1.114,8   | 1.114,8 |                        |         |           |         |
| Ander overheidspapier (incl. buitenlands schatkistpapier)        | 116,3     | 102,0   | 82,9                   | 79,1    | 33,4      | 22,9    |
| Bankiers (nostro) <sup>3)</sup>                                  | 503,5     | 478,7   | 240,0                  | 221,4   | 263,5     | 257,3   |
| Debiteuren, Overheid <sup>4)</sup>                               | 224,3     | 194,8   | 185,6                  | 161,1   | 38,7      | 33,7    |
| Debiteuren, overheid <sup>5)</sup>                               | 3.030,3   | 2.968,3 | 1.974,7                | 1.957,3 | 1.055,6   | 1.011,0 |
| Deposito's en spaargelden <sup>6)</sup>                          | 1.591,0   | 1.591,7 | 1.006,3                | 1.003,2 | 584,7     | 588,5   |
| Creditsaldi van banken <sup>7)</sup>                             | 611,1     | 599,1   | 364,5                  | 357,8   | 246,6     | 241,3   |
| Creditsaldi van cliënten <sup>8)</sup>                           | 3.937,6   | 3.975,7 | 2.899,8                | 2.918,5 | 1.037,8   | 1.057,2 |
| Opgenomen gelden <sup>9)</sup>                                   | 182,7     | 198,3   | 50,5                   | 78,6    | 132,2     | 119,7   |
| Balanstotaal   | 8.069,1   | 8.050,2 | 5.346,0                | 5.324,8 | 2.723,1   | 2.725,4 |

<sup>1)</sup> Bron: Statistisch Bulletin van het C.B.S.

<sup>2)</sup> Amsterdamsche Bank-Incassobank; Nederlandsche Handel-Mij. (Ned. bedrijf); Rotterdamsche Bank en Twentsche Bank.

<sup>3)</sup> Nostro-saldi bij banken in binnen- en buitenland.

<sup>4)</sup> Kredietverlening aan Nederlandse provincies, gemeenten en waterschappen.

<sup>5)</sup> Wissels, voorschotten tegen effecten en schatkistpapier; kredietverlening onder garantie van Nederlandse overheidslichamen; voorschotten aan kredietinstellingen; kredietverlening aan ondernemingen, waarin is deelgenomen; kredietverlening aan anderen.

<sup>6)</sup> Deposito's voor één maand of langer, spaargelden of gelieerde spaarbank.

<sup>7)</sup> Creditsaldi van banken, loro en overige creditsaldi van banken.

<sup>8)</sup> Creditsaldi van cliënten in guldens; creditsaldi van cliënten in valuta.

<sup>9)</sup> Opgenomen daggeldleningen; andere opgenomen gelden.

| Omschrijving  | Jaar-gemiddelde   |      | 1955 |      |      | 1956 |      |      |
|---|---|------|------|------|------|------|------|------|
|   | 1954  | 1955 | juni | juli | aug. | juni | juli | aug. |
|   | Aantal arbeidsdagen in de betrokken maand <sup>1)</sup> | 23½  | 23½  | 24   | 23½  | 25   | 23½  | 24   |
| Algemene indexcijfers van de nijverheid <sup>2)</sup> |   |      |      |      |      |      |      |      |
| Algemene produktie-index                              | 141   | 151  | 161  | 132  | 147  | 167  | 153  | 158  |
| Gemiddelde dagproduktie <sup>3)</sup>                 | 141   | 151  | 158  | 141  | 164  | 167  | 150  | 149  |
| Indexcijfers per bedrijfsklasse:                      |   |      |      |      |      |      |      |      |
| Bouwmaterialen en aardewerk                           | 129   | 135  | 162  | 101  | 144  | 166  | 163  | 149  |
| Chemische nijverheid (excl. aardolieprodukten)        | 143   | 152  | 158  | 140  | 150  | 169  | 150  | 149  |
| Leder- en rubbernijverheid                            | 120   | 123  | 131  | 116  | 117  | 137  | 137  | 119  |
| Mijnbouw  | 108   | 107  | 109  | 95   | 100  | 113  | 117  | 117  |
| Metaalnijverheid                                      | 166   | 186  | 206  | 165  | 181  | 212  | 197  | 193  |
| Papierindustrie                                       | 156   | 164  | 180  | 159  | 144  | 170  | —    | 150  |
| Textielnijverheid                                     | 138   | 141  | 142  | 133  | 132  | 146  | 128  | 151  |
| Gas, elektriciteit en water                           | 155   | 164  | 143  | 161  | 152  | 160  | 157  | 162  |
| Voedings- en genotmiddelenindustrie                   | 123   | 129  | 144  | 131  | 131  | 145  | 129  | 137  |

<sup>1)</sup> Bron: C.B.S.

<sup>2)</sup> Onder arbeidsdagen worden verstaan alle dagen, met uitzondering van de zondagen, Nieuwjaarsdag, 2e Paasdag, Hemelvaartsdag, 2e Pinksterdag en de beide Kerstdagen. Zaterdag zijn als halve dagen geteld.

<sup>3)</sup> Excl. bouwnijverheid.

<sup>4)</sup> Berekend door het algemeen indexcijfer te delen door het verhoudingsgetal van het aantal arbeidsdagen in de betrokken maand en het gemiddelde aantal arbeidsdagen van 23½ in 1949

**Abonneert U op  
DE ECONOMIST**

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,  
A. M. de Jong,  
Prof. P. B. Kreukniet,  
Prof. H. W. Lamberts,  
Prof. J. Tinbergen,  
Prof. G. M. Verrijn Stuart,  
Prof. F. de Vries,  
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f 22,50;  
fr. p. post f 23,60; voor studenten f 19,—; fr. per post f 20,10.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN  
TE HAARLEM**

**Beschikbare kracht**

Gerout.

**1e ass.-accountant**

5 j. H.B.S., M.O. boekh., Niva t/m Bedrijfsec. studie t/m controleleer, veel bedrijfsec. en adm.org. ervaring, zoekt werkkring in Nederl. Bel op s.v.p. G. Hollander, Tel. 020 - 726667 van 10-12 en na 18 uur.

**HET ECONOMISCH  
INSTITUUT VOOR DE  
MIDDENSTAND**

zoekt voor de afdeling  
Sociaal Economisch Onderzoek

**WETENSCHAPPELIJK  
MEDEWERKER**

met

Doctorale examens in economische of sociale wetenschappen.

Enige jaren ervaring in econ., sociogr. en/of sociol. research gewenst. Leeftijd tot ongeveer 35 jaar. Salaris afhankelijk van bekwaamheid en ervaring. Br. met uitv. incl. w.o. huidig en verl. salaris te richten aan de Secretaris der Directie, Badhuisweg 72, 's-Gravenhage.



Burgemeester en Wethouders van Arnhem roepen sollicitanten op voor de functie van

**sociaal-wetenschappelijk onderzoeker**

bij de Sociografische Afdeling

ter Secretarie in de rang van hoofdcommissies A (salarisgrenzen f 7.464,— — f 8.952,—, exclusief 6%).

Vereisten: academische of daarmee gelijkstaande vorming; ervaring in het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Sollicitaties in te zenden binnen veertien dagen na verschijning van dit blad.

**ERICSSON TELEFOONMAATSCHAPPIJ N.V.—RIJEN (N.Br.)**

vraagt voor haar zich sterk uitbreidende bedrijf (fabricatie van telecommunicatiemateriaal) een

**Economisch Doctorandus**  
gespecialiseerd in bedrijfsorganisatie

Sollicitanten (moeten praktische ervaring hebben op organisatorisch gebied in een (leefst middelgrote) industrie. Ervaring met moderne bedrijfsadministratie (zoals kostprijberekening, calculatiemethoden, enz.) en algemene bedrijfsproblemen gewenst. Met het oog op een goede samenwerking met het Ericssonbedrijf in Zweden is beheersing van de Engelse taal in woord en geschrift noodzakelijk.

Leeftijd 30—35 jaar. Voor gehuwden wordt zo nodig hulp bij het oplossen van het woningvraagstuk verleend.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen, welke met discretie zullen worden behandeld, omtrent personalia, opleiding, praktijk, referenties, enz., onder bijvoeging van foto, te richten aan de Directie.